

**Dos textos d'ajuda pedagògica lul·liana
de tradició textual complexa:
l'Introductorium magnae Artis generalis
i la *Lectura super artificium Artis generalis***

Anthony Bonner

Maioricensis Schola Lullistica

ab@anthonybonner.com

doi.org/10.3306/STUDIALULLIANA.116.143

Rebut 10 de juny de 2020. Acceptat 15 d'abril de 2021

**Two texts of Lullian pedagogy with a complex textual tradition:
the *Introductorium magnae Artis generalis* and
the *Lectura super artificium Artis generalis***

Resum

Aquest treball ofereix l'estudi comparatiu d'una cinquantena de testimonis manuscrits i impresos de l'anònim *Introductorium magnae Artis generalis* i de la *Lectura super artificium Artis generalis* de Joan Bolons. Com que es tracta d'obretes de text mòbil, pensades per facilitar l'aprenentatge del sistema lul·lià, l'edició que se n'ofereix adopta determinades precaucions metodològiques que ajuden a discriminar entre els materials lul·lians autèntics que contenen i les manipulacions dels compiladors. L'objectiu és aclarir les relacions entre les diferents branques de les obres preses en consideració, comprendre la funció didàctica que les anima i aprofundir en el coneixement del lul·lisme dels primers segles.

Paraules clau

Introductorium magnae Artis generalis, *Lectura super artificium Artis generalis*, lul·lisme segles XIV-XV, compilacions didàctiques, Joan Bolons.

Studia lulliana 61 (2021), 143-190

<http://www.msl.cat/revista/revista%20portada.htm>

<http://tinyurl.com/Studialulliana>

ISSN 2340 - 475

Abstract

This study compares some fifty interrelated manuscript and printed versions of the anonymous *Introductorium magnae Artis generalis* and the *Lectura super artificium Artis generalis* of Joan Bolons. Since they are short works of very varying texts, intended as aids in the study of the Lullian system, the edition adopts certain methodologic precautions to help distinguish between authentic Lullian materials and the manipulations of compilers. The object is to clear up the relations between different branches of the works studied, to try to understand their intended didactic function and to extend our knowledge of Lullism of the earlier centuries.

Key words

Introductorium magnae Artis generalis, *Lectura super artificium Artis generalis*, 14th-17th century Lullism, didactic compilations, Joan Bolons

Taula

1. Presentació
2. L'*Introductorium magnae Artis generalis*
 - 2.1. Text de la Versió II
 - 2.2. La composició variable l'obra
 - 2.2.1. La primera part, l'*Ars brevior*
 - 2.2.2. La segona part, *Sensuale*
 - 2.2.3. Les Versions III i IV
 - 2.2.4. La Versió I
 - 2.2.5. El manuscrit 2, intermedi de les Versions I i II
 - 2.3. Un excurs sobre figures semblants de l'Art quaternària
 - 2.4. Identificació de dues obres del catàleg de l'*Electorium*
 - 2.5. Noves propostes per al catàleg d'obres
 - 2.6. Apèndix I. Llistes de virtuts i vicis
 - 2.7. Apèndix II. La versió catalana
3. La *Lectura super artificium Artis generalis* de Joan Bolons
4. Conclusió
5. Referències
 - 5.1. Obres lul·lianes citades abreviadament
 - 5.2. Manuscrits citats a part dels de taula de la il·lustració 1
 - 5.3. Bibliografia

1. Presentació

Conociendo nuestro Iluminado Maestro lo difícil de su Arte Magna, por ser su modo de escribir tan realçado en lo conceptuoso y sus términos tan trascendentes, pretende dar alguna noticia de ellos en este breve tratado. Y juzgandole yo á propósito para que el estudioso de el *Arbol de la Ciencia* tenga algunas luces con que pueda salir más fácilmente de las dificultades que encontrase, me he parecido imprimirle con su explicación y comento, para hacerle más inteligible.¹

Amb aquestes paraules Alonso de Cepeda cridava l'atenció sobre els problemes que presenta l'Art de Ramon Llull per als lectors que s'hi volen apropar, a l'hora que explicava per què, des de l'edat mitjana, n'han abundat tant les introduccions i les interpretacions. El present treball s'ocupa de dues obres d'àmplia circulació que pertanyen al gènere d'ajudes a la lectura esmentat per Cepeda. La primera és l'*Introductorium magnae Artis generalis*, d'autor(s) desconegut(s): intentarem d'aclarir el complicat camí que va seguir aquest text durant els segles XIV-XVII. La segona és la *Lectura super artificium Artis generalis*, de Joan Bolons: a part d'explicar el seu lligam (més aviat tènue) amb l'*Introductorium*, n'estudiarem el format textual que li atorga un lloc singular en la història del lul·lisme.

En el curs d'aquest treball es posen de manifest les diferències entre les dues obres però, abans de començar, voldríem destacar una semblança entre totes dues que comparteixen amb una gran part de la literatura lul·lística. Es tracta d'una característica comuna que té una incidència directa en la naturalesa dels textos produïts i que afecta, per tant, la crítica textual. Perquè és important adonar-se que els participants en aquesta campanya d'ajuda pedagògica no es sentien obligats a tractar l'obra que transmetien com una producció genuïna del venerat mestre Ramon Llull —que calia, per tant, copiar tan fidelment com es podia—, sinó que la veien com un producte autònom, el valor del qual no depenia tant del seu propi missatge, com de la utilitat de la interpretació i de l'explicació que se n'oferia. Aquesta manera de procedir produeix sèries de textos d'una variabilitat extrema, sotmesos als canvis d'humor i a la preparació del comentarista del moment. Per tant, ni pel que fa a l'*Introductorium* ni a la *Lectura* podem pròpiament parlar d'un sol autor,² sinó de redactors successius que es sentien lliures per modificar el que estaven copiant, i que donaven la benvinguda a canvis o a material nou que trobaven

¹ Badia (1983, 19); remet a la p. 1 de les edicions núm. 44 i 45 consignades a la il·lustració 1.

² Això sembla un contrasentit tenint en compte que Joan Bolons és l'autor declarat de la segona obra, però Romano (2007) mostra que el fenomen no és una excepció.

rellevant. Per tant, en cap dels dos casos ens ocuparem d'una sola obra, sinó d'una cadena d'obres, entenent que, en obres d'aquest tipus, la primera tasca de l'editor consisteix a destriar la filiació dels diversos exemplars conservats. En el cas de l'*Introductorium*, això implica donar una edició correcta del text que creiem que fou el model fundacional, recollint només les variants més rellevants dels primers testimonis, anteriors, per tant, a la introducció de les modificacions més notables.³ Mostrar les variacions que, subseqüentment, han produït versions diferents de l'obra requereix un tractament a part.

En el cas de la *Lectura*, hem triat una tècnica completament diferent. Hem transcrit —d'una manera gairebé fotogràfica— el que sembla ser el manuscrit fundacional de l'obra, redactat pel mateix Joan Bolons a Venècia l'any 1433; així s'explicita el format indicatiu de la intenció de l'autor, que potser és únic en els annals del lul·lisme.⁴

2. L'*Introductorium magnae Artis generalis*

L'*Introductorium magnae Artis generalis* és una obra espúria que ha tingut una difusió destacable en la història del lul·lisme: trenta-set manuscrits, trenta dels quals medievals, i les deu edicions impreses que consignem més avall. L'opuscle ha circulat sota un esplet desconcertant de títols, els més usuals dels quals són:

Introductorium magnae Artis generalis
De differentia, concordantia et contrarietate
Llibre de definicions
Liber de universalibus
*Sensuale*⁵

També desconcerta el seu polimorfisme. Comença com una obreta en dues parts, que poden aparèixer juntes o separades, la primera confeccionada amb peces genuïnes i l'altra, completament nova. L'afegit de nous materials aplegats d'ací d'allà acaba de perfilar una versió més unificada i bastant més llarga.

A més, ha circulat sovint com a obra autèntica,⁶ fins i tot amb la data de 1305, en teoria presa del colofó de dos manuscrits que, de fet, clarament escri-

³ Parlem d'una edició correcta i no d'una de crítica, perquè es tracta de donar una mostra dels fonaments de l'edifici que s'hi ha construït damunt; no es tracta pas d'un text doctrinal on la tria d'una paraula en concret pot tenir un valor de pes.

⁴ Per a les variacions i versions posteriors, vegeu Romano (2007).

⁵ Vegeu Badia (1983, 11, n. 2), per aquests títols i la bibliografia anterior sobre l'obra.

⁶ Com per exemple els catàlegs de Pla II (núms. 34 i 139) i de ROL (125).

uen 1505.⁷ L'editor de la ROL tria el títol de *Liber de universalibus* i ja va sospitar que, malgrat el contingut autèntic, l'obra no era contemporània de Llull: «er ist aber doch verdächtig, spätere Kompilation au sein».⁸ Lola Badia a la seva edició de la versió catalana la va qualificar de petit tractat «para-lul·lià farcit de *rifacimenti* i d'interpolacions»,⁹ precisant que «no és un pseudo-Llull escrit per a suplantar la personalitat del mestre com els falsos alquímics i com una cosa tant més acostada a l'esperit del beat com ara el *Liber de benedicta tu in mulieribus*, sinó un llibre per a l'ensenyament amb circulació d'ambient escolar».¹⁰

Començarem amb la taula de les versions de l'*Introductorium*, repartides en quatre columnes i amb indicació dels manuscrits i de les edicions impreses. La numeració de les prop de cinquanta entrades, manllevada de la Llull DB, s'emprarà per identificar cada ítem (manuscrit o edició) en l'exposició que segueix.¹¹

⁷ Vegeu, com a exemples, Pla II, 47* (núm. 139), i ROL XII, 141-142, i 169 a les variants. Per a la data correcta, vegeu més avall els colofons de les Versions III i IV, amb les variants de la primera. S'hi pot comprovar que són tres fonts —no dues— que donen 1505, amb un ventall de tres mesos —març, abril i maig—, cosa que fa ociosa la discussió en quin any, 1305 o 1306, cal datar l'obra segons el calendari amb què es calcula. Cf. també Perarnau (1982, 158).

⁸ ROL XII, 141.

⁹ Badia (1983, 11).

¹⁰ *Ibid.*, 33, n. 3.

¹¹ La numeració, consultable a <http://orbita.bib.ub.edu/llull/bo.asp?bo=FD+I%2E13>, és cronològica, amb l'excepció del manuscrit català, que porta el núm. 1 perquè la Llull DB situa en primer lloc les versions en català. Vegeu-ne també una llista abreviada i comentada al final d'aquest article. Els números d'aquesta llista que no es troben a la il·lustració 1 són els 26, 38 i 46, per manca d'informació; i els 19 i 30, que són difícilment classificables.

Versions	I	II	III	IV
s. XIV ss. XIV- XIV inici	3. Lucca, 2641	2. Vat. Lat. 5112 ² 4. Munic, Clm. 10497 5. Zürich, ZB, C 35 6. Las Palmas, Torcaz I		
	9. Bergamo, 365	7. Florència, Ricc. 1001 (frag.) 8. Munic, Clm. 28970 1. Milà, Amb., 0 87 Sup. (versió catalana) ³ 10. Oxford, Bodleian, Canon. Misc.26 11. Palma, BP 994 13. Munic, Clm. 10661 14. Munic, Clm. 14524 16. Vat. Lat. 3069 17. New York, Columbia 18. Copenhaguen, Ny kgl. Samling, 640 8° 20. Madrid, Complut. 106 21. Nàpols, BN III.F.21 22. Venècia, VI.154 23. Viena, ONB, 5169 24. London, BL, Harley 3770 27. Edinburgh, Univ. Lib., Bor-lland 117 28. St. Georgenberg-Fiecht, 41 29. London, Wellcome, 442	12. Munic, Clm. 10512 15. Munic, Clm. 28951	
s. XV			25. Augsburg, 4° Cod. 63	31. Bergamo, 263 39. Ed. Lió, 1515
s. XVI ¹ s. XVII		34. Munic, Clm. 10570	32. Vaticà, Ross. lat. 990 33. Roma, Sant'Isidoro 1/110 35. Munic, Clm. 10589 ⁴ 37. París, BNF, lat. 11185	36. Vaticà, Ferrajoli 11 (còpia de 39) 40. Ed. Lió, 1635 (text de 39) 41. Ed. Lió, 1635 (reedició de 40) 42. Ed. Lió, 1637 (reedició de 40) 43. Trad. fran. ed. París, 1634 44. Trad. cast. ed. Brussel·les, 1663 45. Trad. cast. ed. Brussel·les, 1664 (reedició de 44) 47. Text cast. de 44/45, Madrid, 1873
s. XIX- XX		48. Badia 1983 (edició de 1)	49. ROL XII, 1984, pp. 139-169	

Il·lustració 1. Taula de les versions de l'*Introductorium*

¹ Manuscrits renaixentistes datables al pas del xv al xvi. ² Per a aquesta versió, vegeu l'apartat 2.2.5 més avall. ³ Per a la situació d'aquesta versió, vegeu 2.7. ⁴ És una còpia de l'anterior núm. 33.

La columna IV consisteix principalment en edicions impreses del barroc, copiades (o traduïdes) de la primera edició renaixentista (núm. 39). Les entrades de la columna III comencen al s. xv, amb una tradició manuscrita minsa, i acaben amb l'edició de la ROL. Les entrades de les dues columnes, però, estan clarament emparentades, així que l'edició de la ROL no solament reflecteix III, sinó que recull justificadament testimonis de IV.¹² Així que si hom vol estudiar l'obra, ho podrà fer per a les versions III i IV a partir de l'edició de la ROL i el núm. 39 que és troba a Internet, però no tindrà accés a les de la columna II, que té una tradició textual molt més antiga i rica. És per això que hem optat per editar la versió de la columna II i explicar les peces de què es feta. A partir d'aquí es poden mostrar els canvis introduïts a les versions III i IV, per donar a conèixer seguidament la versió de I, glossant les seves divergències amb II i les seves curioses anomalies. Finalment, a l'apartat 2.2.5 més avall, es presenta aquest manuscrit, que híbrida les versions I i II.

2.1. Text de la Versió II¹³

Incipit Ars generalis

Alphabetum

B ¹⁴	Bonitas	Differentia	Utrum
C	Magnitudo	Concordantia	Quid
D	Duratio	Contrarietas	De quo
E	Potestas	Principium	Quare
F	Sapientia	Medium	Quantum
G	Voluntas	Finis	Quale
H	Virtus	Majoritas	Quando
I	Veritas	Equalitas	Ubi
K	Gloria	Minoritas	Quomodo et cum quo

Diffinitiones principiorum Artis generalis¹⁵

- B Bonitas est ens ratione cuius bonum agit bonum, et sic bonum est esse et malum est non esse.

¹² L'edició de la ROL és basada en el núm. 12, col·lacionat amb els 33 i 35 de la mateixa columna III, i també amb els 36 i 39 de IV, recollint moltes variants del núm. 9, que és de la columna I.

¹³ Transcripció basada en el manuscrit 8, compulsat amb els nús. 2, 3, 9, 13, 22 i 23. Pel que fa a 2, vegeu 2.2.5. «El manuscrit 2, intermedi de les Versions I i II».

¹⁴ Manquen les lletres de l'Alfabet en tota aquesta primera part al testimoni núm. 2.

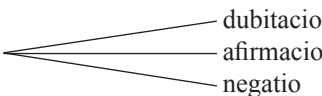
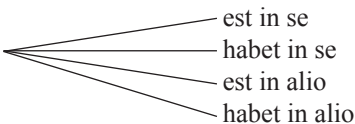
¹⁵ No donam variants per a aquestes rúbriques de fraseologia variable i amb inclusions i exclusions d'ítems. Aquesta descurança contrasta amb el text de l'obreta i sembla el resultat de decisions personals dels copistes. Vegeu la n. 34 més avall per una variació de tipus semàntic.

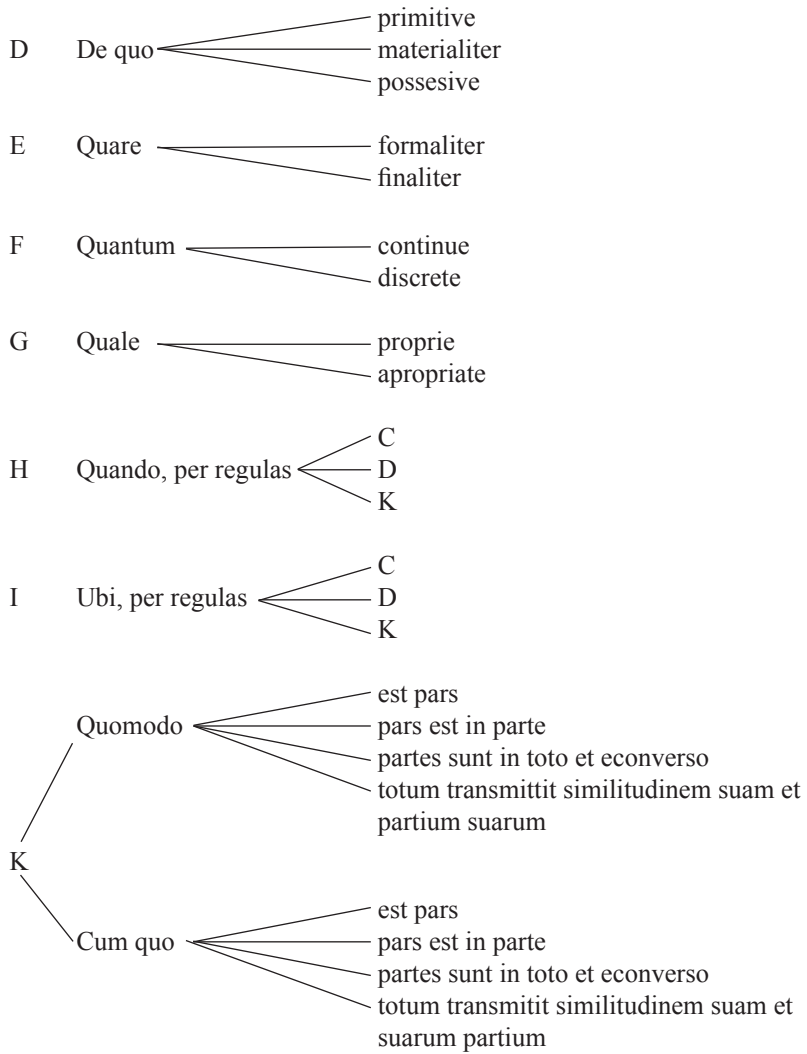
- C Magnitudo est ens ratione cuius bonitas, duratio, etc., sunt magne ambiens omnes extremitates essendi.
- D Duratio est proprietas ratione cuius bonitas, magnitudo, etc. durant.
- E Potestas est id per quod bonitas, magnitudo, etc., possunt existere et agere.
- F Sapientia est proprietas ratione cuius sapiens intelligit.
- G Voluntas est id per quod bonitas, magnitudo, etc., sunt amabiles sive desiderabiles.
- H Virtus est origo unionis bonitatis, magnitudinis, etc., in uno bono, magno, etc.
- I Veritas est id quod est verum de bonitate, magnitudine, etc.
- K Gloria est ipsa delectatio in qua bonitas, magnitudo, etc., quiescunt.

Secunda Figura T

- B Differentia est id per quod bonitas, magnitudo, etc., sunt rationes clare sive inconfuse.
- C Concordantia est id ratione cuius bonitas, magnitudo, etc., in uno et in pluribus concordant.
- D Contrarietas est quorundam mutua resistencia propter diversos fines.
- E Principium est id quod se habet ad omnia ratione alicuius prioritatis.
- F Medium est ipsum subjectum per quod finis influit principio et principium refluit fini, sapiens naturam utriusque.
- G Finis est id in quo principium quiescit.
- H Majoritas est ymago immensitatis bonitatis, magnitudinis, etc.
- I Equalitas est subjectum in quo finis concordancie bonitatis, magnitudinis, etc., quiescit.
- K Minoritas est ens circa nichil.

Questiones sive regule decem

- B Utrum
 - dubitatio
 - affirmacio
 - negatio
- C Quid
 - est in se
 - habet in se
 - est in alio
 - habet in alio

Differentia concordantia¹⁶ contrarietate

Sensuale est illud ens quod sensibus percipitur vel potest percipi, scilicet videndo, audiendo, etc., sicut sunt celum, corpus hominis, animalia, plante, lapides, metalla, et ea que habent in se, et sic de aliis rebús similibus.¹⁷ Vel est id quod est de natura sensuali seu corporali¹⁸.

Intellectuale est illud ens quod est solum perceptibile per intellectum, voluntatem vel memoriam, non per imaginationem nec per sensus corporales, sicut sunt Deus, angelus, anima rationalis, virtutes et vitia, et scientie, sicut theologia, philosophia, jus et medicina, et 7 liberales artes, et ea que omnia illa habent in se similiter dicuntur¹⁹ (?) res intellectuales.²⁰ Vel est id quod est de natura intellectuali.

Quatuor cause

Causa est principium primitivum quam ante causam nullum ens existere potest.

Causa efficiens est principium faciens aliquam rem.

Causa formalis est principium essentielle per quod substantia maxime consistat in suo esse et in illo conservatur, sicut anima rationalis in homine. Vel forma est ens per quod actio maxime consistit, quoniam extra formam nulla actio existit potest.

Causa materialis est principium essentielle de quo est substantia secundarie, sicut corpus in homine, et sic de aliis. Vel materia est ens proprie et maxime sub passione consistentis, cuius ratio est quoniam inter materiam et passionem nullum medium est impositum.

Causa finalis est principium per quod res finaliter est facta.

Principia seu accidentia novem

Quantitas est principium ratione cuius entia creata sunt finita et terminata.

Qualitas est principium ratione cuius res quales sunt quales sive determinate.

Relatio est principium ratione cuius aliquod ens ad aliud de necessitate refertur.

Actio est principium ratione cuius agents agit in passo.

Passio est principium ratione cuius patiens patitur sub agente.

Habitus est principium quod induit de semet ipso rem quam ipsum substinet.

Et est illud per quod quedam entia sunt habituata sive vestita de similitudinibus aliorum.

Situs est principium per quod partes recte et debite sunt posite et ordinate in subjecto in quo sunt.

Tempus est illud principium per quod entia creata sunt noviter incepta.

Locus est principium ratione cuius una substantia aliam in se continet et collocat.

¹⁶ *tia tatxat 8.*

¹⁷ *scilicet - similibus] manca 2, 3, 9; similibus] sensualibus 7, sensibilibus 8, 13.*

¹⁸ *sensuali] sensuali seu corporali] manca 2, 5; corporali 23.*

¹⁹ *dicunt 8.*

²⁰ *icut - intellectuales] manca 2, 3, 9*

Medium

Medium conjunctionis est quod plura conjungit in unum vel quod ducit aliquid de principio ad finem.

Medium mensuracionis est per quod substancialiter aut accidentaliter equalia vel inequalia mensurantur.

Medium extremitatum est quidquid clauditur inter extrema.²¹

Finis²²

Finis perfectionis dicitur ille in quo res perficitur sive habet suum finale complementum.

Finis terminacionis dicitur ille in quo res ulterius non extenditur.

Finis privacionis dicitur ille quo res finiunt in non esse naturaliter, moraliter vel artificialiter.

Maioritas, equalitas, minoritas

Substantia est ens quod per se existit et in se, sicut sunt Deus, angelus, celum, homo, animalia, plante, lapides, metalla, et hiis similia.²³

Accidens est ens quod per se existere non potest nec in se, sed per substantiam et in substantia, sicut sunt novem principia accidentaliter quae dicuntur novem predicamenta, scilicet quantitas, qualitas, etc., quae supradicta sunt, et in illa quae sub ipsis continentur.²⁴

Ista sunt novem subjecta in quibus omne quod est continetur

Deus, angelus, homo, celum, ymatinativa, sensitativa, vegetativa, elementativa, instrumentativa.

Ista novem subjecta debent tractari cum quatuor condicionibus per quas intellectus regulatur ad tractandum de ipsis secundum principia et regulas huius artis.

Prima conditio est quod quolibet subjectum habeat suam propria diffinitionem cum qua sit differens a quorumque alio. Et si queratur aliquid de ipso respondatur tali modo affirmando aut negundo quod diffinitiones principiorum concordent cum diffinitiones subjecti. Et sic de regulis et suis speciebus, sine aliqua lesione principiorum et regularum.

Secunda conditio est quod in iudicio sive in pratica conserventur differentie subjectorum, sicut Deus qui differt [8-10°] ab angelo, quare est infinitus et eternus et angelus est finitus et in tempore principiatur, et sic de aliis subjectis²⁵ secundum suum modum.

Tertia conditio est quod concordantia quod est inter unum subjectum et aliud non destruat, sicut Deus et angelus qui concordant in spiritualitate, et sic de aliis secundum quod sunt.

²¹ *Definició insertada a dalt de la pàgina 8.*

²² *finis finis finis 8.*

²³ *Sicut - similia] manca 2, 3, 9.*

²⁴ *Sicut - continentur] manca 2, 3, 9.*

²⁵ *subjectis manca 8.*

Quarta conditio est quod secundum quod unum subjectum est nobilius et altius alio, attribuantur ei nobiliora et altiora principia et regule, sicut Deu qui est nobilius et altius subjectum quam àngelus, et àngelus quam homo, et sic de aliis secundum suum esse.

Diffinitiones subjectorum

Deus est illud ens in quo bonitas et magnitudo et cetera sue dignitates sunt unum idem numero.

Alia diffinitio Dei

Deus est illud ens quod in se habet omne complementum et aliquo non indiget. [8-10^v]

Àngelus est substantia spiritualis creata, corpora non conjuncta.

Celum est illud corpus quod habet magis extensam magnitudinem quam aliud corpus.

Homo est substantia in qua rationalis anima et corpus ad invicem conjunguntur. Ymaginativa est illa potentia cum qua animal ymaginatur similitudinem aut similitudines eorum que fuerunt sensibus presentate.

Sensitiva est illa potentia cum qua animal sentit res sensibles, scilicet visibles, audibles, etc., et hoc facit videndo, etc. Et habet sex sensus particulares in se, scilicet visum, auditum, gustum, odoratum, tactum et affatum.

Vegetativa est potentia per quam fit naturaliter transmutatio de una substantia in aliam. Et habet in se quatuor potentias cum quibus operatur, scilicet [8-11^r] appetitivam, digestivam, retentivam et expulsivam.

Elementativa est potentia in elementatis cum qua elementa existunt et agunt actualiter et potentialiter in ipsis elementatis.

Elementa sunt quatuor, scilicet ignis, aer, aqua, terra. Ignis est proprie calidus et appropriate siccus. Aer est proprie humidus et appropriate callidus. Aqua est proprie frigida et appropriate humida. Terra est proprie sicca et appropriate frigida. Elementata sunt illa entia que sunt de quatuor elementis composita, scilicet animalia, plante, [8-11^v] lapides, metalla, et cetera istis similia.

Instrumentativa est potentia cum qua factor agit aliquod opus. Et consideratur duobus modis, scilicet in hiis que sunt per naturam et illa iam supradicta sunt.

Alia est in rebus que sunt extra naturam, hoc est quod antea non insunt subjecto en quo sunt. Et hoc consideratur in tribus, scilicet in artibus mechanicis, in artibus liberalibus et in moralitatibus. Artes vero mechanicæ sunt sicut ars fabrilis, carpentarie, et alie que sunt manualiter. Per artes liberales intelliguntur septem liberales artes, et etiam alie scientie huius mundi. Sed per moralitates virtutes et vitia designantur.

Diffinitiones virtutum

Justitia est virtus ratione cuius homo reddit Deo quod suum est, sibi ipsi²⁶ et suo próximo.

Prudencia est virtus que consulit quod homo eligat bonum et effugiat malum, et

²⁶ sibi ipsi] ipsi 13; et sibi 22; et sibi ipsi 23.

quod ante maius bonum quam minus, et plus effugiat maius malum quam minus. Fortitudo est virtus cum qua homo fortificat suam animam contra vitia ut virtutes valeat adipisci.

Temperantia est virtus cum qua homo refrenat suam voluntatem existentes inter duas extremitates contrarias in quantitate.

Fides est virtus cum qua homo credit id esse verum quod non sentit nec intelligit. Spes est virtus per quam homo sperat auxilium a domino²⁷ et veniam, et confidit in suo fideli et potenti amico.

Caritas est virtus cum qua voluntas ascendit ad diligendum Deum et proximum suum supra suum posse naturale. [8-12^v]

Patientia est virtus cum qua homo sufert passionem in pace absque ira cordis.

Pietas est virtus cum qua voluntas movet se ad habendum dolorem de langoribus proximi sui.

Diffinitiones vitiorum

Avaritia est vitium devians bona a fine propter quem ipsa sunt.²⁸

Gula est vitium quod sepius privat abstinentiam et temperantiam quam aliquod aliud vitium, ideo est peccatum per quod homines plus moriuntur quam per aliud vitium.

Luxuria est vitium per quod homo utitur suis potentiis in debite contra ordinem matrimonii.

Superbia est vitium cum quo homines habere volunt honores qui eis non conveniunt.

Accidia est vitium per quod homines pigritiam havent in faciendo bonum et havent placitum de malo [8-13^v] aliorum et tristitiam de eorum prosperitate.

Invidia est vitium per quod invidiosus desiderat injuste bona alterius.

Ira est vitium cum quo voluntas sine deliberatione odit bonum et diligit malum. Vel est cum quo²⁹ iratus ligat suam deliberationem et libertatem.

Mendacium est vitium cum quo mendax false et vitiose quod habet in mente profert ore. Vel est vitium cum quo mendax feratur sive testificatur contra rei veritatem.

Inconstancia est vitium cum quo inconstans est multiphare inconstans.

Diffinitiones³⁰ scientiarum

Theologia est scientia cum qua loquitur de Deo magis proprie quam cum aliqua alia.

Philosophia est amor sapientie nature secretorum certa cognitio theologie, imitatrix necnon sagassima rerum omnium indagatrix. [8-13^v] Vel est subjectum per quod intellectus se contrahit ad omnes scientias.

Jus est actus regulatus in homine de justitia habituato.

²⁷ Deo 23.

²⁸ vel est vitium cum quo homo dives est pauper et mendicat *afegit a 23*.

²⁹ quo] *falta a 3. Tota la darrer frase falta a 22, 23.*

³⁰ *Moltes fonts donen condicions en lloc de diffinitiones, però aquí també amb variabilitat, com per exemple 9, que ho fa a partir d'aquí, però a l'anterior secció posa diffinitiones virtutum et vitiorum.*

Medicina est habitus cum quo medicus procurat sanitatem patientis.
 Geometria est ars inventa ad mensurandum lineas, angulos et figures.
 Astronomia est ars cum qua astronomus cognoscit virtutes et motus quos celum habet in inferioribus effective.
 Arismeticha est ars inventa ad numerandum multas unitates.
 Musicha est ars inventa ad ordinandum multes voces concordantes in uno cantu.
 Logica est ars cum qua loycus invenit naturalem conjunctionem inter subjectum et predicatum.
 Rethorica est ars inventa cum qua rethoricus ornat et colorat sua verba. [8-14^r]
 Gramatica est ars ad inveniendum recte loquendi recteque scribendi.

Diffinitiones articulorum

Articuli sancte fidei catholice sunt regule directive hominum credentium necessaria ad eternam salutem.
 Septem divinitatis sunt isti, scilicet unus Deus pater, filius, spiritus sanctus, creator, recreator et glorificator.
 Set septem humanitatis sunt isti: dominus Yesus Christus conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine, crucifixus et mortuus, descendit ad infernos, tertia die resurrexit, ascendit ad celos, veniet iudicare vivos et mortuos seu bonos et malos.

Diffinitiones sacramentorum

Sacramentum ecclesiasticum est instrumentum cum quo homines per vim miracula faciunt [8-14^v] determinata cum divina potestate,³¹ que sunt ·vii·, scilicet baptismus, confirmatiu, matrimonio, eucaristia, ordo,³² penitentia, extrema unctio.

Diffinitiones preceptorum

Precepta sunt signa domini quibus Deus obligat hominem.³³ Primo cole³⁴ Deum nec vana jura per eum, sabata sanctifices, et venerar parentes, non occisor eris, fur mechus, testis iniquus, vicinique thorum, resque caveto suas.

Diffinitiones donorum ipsius scientie

Donum est illud quod liberaliter et gratanter per alterum alicui est donatum, que sunt hec: sapientia, intellectus, scientia, consilium, fortitudo animi, timor domini.³⁵
 Virtus est id per quod res, in qua est, est virtuosa et potest agere virtuose. Et sunt hec: fides, spes, caritas, justicia, prundencia, fortitudo, temperantia.³⁶

³¹ potetate 8.

³² ordines 2, 3, 9, 22, 23.

³³ hominem] hominem quem in hiis versibus continentur] 3, 9.

³⁴ Primo cole] Unum crede 2, 3, 9.

³⁵ domini] manca 2, 3, 9.

³⁶ *Aquí i al paràgraf següent, trobam les set virtuts i els set vicis de l'Art quaternària, però en l'ordre de la Doctrina dels infants, per a la qual vegeu 2.6 Apèndix I.*

Diffinitiones peccati

Peccatum est inordinatus actus potentie spiritualis maxime voluntatis. Et sunt hec: avaritia, gula, luxuria, superbia, accidia, invidia, ira.³⁷ [8-15^r]

Diffinitio beatitudinis

Beatitudo est forma grata que revelat electionem beatorum et beatificandum. Et sunt octo, scilicet regnum celorum pauperibus spiritum, possessio terre mitibus, consolatio lugentibus, saturatio exurientibus et sintientibus justiam, consecutio misericordie misericordibus, visio Dei mundis corde, vocatio filii Dei pacificis, regnum celorum patientibus persecutionem propter justitiam.

Diffinitio misericordie

Misericordia est dignitas qua misericors potest parcere culpas et peccata et dare res bonas et perfectuosas.

Corporalia³⁸ sunt hec: visito, cibo, potio, tego, reddimo, colligo que³⁹ seppellio. Spiritualia⁴⁰ sunt hec: consule, castiga, consolare, remicte, doce, fer, ora.

Diffinitio potencie

Potencia est illa forma que se habet ad objectum, vel est subjectum rerum possibilium. Ut sunt⁴¹: memoria, intellectus, voluntas, ymaginatio [8-15^v]

Et sensus corporales, scilicet⁴² visus, auditus, odoratus, gustus, tactus et affatus. Set spirituales sensus sunt hec: cogitacio, perceptio, consciencia, suptilitas, animositas.

Ad honorem Dei et domini nostri Yesu Christi, et sue matris virginis Marie, et egregi Raymundi Lulii, cui opusculum intitulum. Explicit feliciter. Amen.

2.2. La composició variable l'obra

A més de la variabilitat descrita més amunt, aquesta Versió II introdueix un altre element que complica encara més la situació. La Versió II no és una sola obra, sinó dues obres que es troben ajuntades o separades d'una manera que sembla bastant aleatòria. La primera obra (o la primera part de l'obra conjunta) —que aquí ocupa només dues pàgines i mitja—, l'anomenarem *Ars brevior* (abreviat *ABior*), amb el grau comparatiu de l'adjectiu, perquè, de fet, no és més que una versió encara més breu de l'*Ars brevis*, però no tan compac-

³⁷ Et sunt - ira] et significatur per hanc dictionem, saligia, 2, 3, 9, 23. (És l'acrònim medieval per als set pecats: *superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira, acedia*).

³⁸ Opera corporalia 8.

³⁹ que] manca 3, 9.

⁴⁰ Set spiritualia 8.

⁴¹ sunt] manca 8.

⁴² Et - scilicet] manca 2; scilicet] sunt 3.

tada com l'*Ars brevissima*, que discutirem a continuació. La segona part, que comença amb la rúbrica *Diferencia concordancia contrarietas*,⁴³ en diversos manuscrits i catàlegs porta com a títol el terme *Sensuale*, pres de l'incipit del text;⁴⁴ és el títol que usarem d'ara endavant per designar aquesta segona part. Reservarem el títol d'*Introductorium magna Artis generalis* per al conjunt de les dues obres.

Per entendre la distribució d'aquests elements, cal tenir present que la primera part (o obra), *ABior*, només es troba com a obra separada en dos manuscrits: 4 i 11; mentre que la segona, *Sensuale*, apareix tota sola en set manuscrits: 1 (el manuscrit català), 7, 14, 17, 20, 28 i 34; i les dues parts es troben juntes en deu manuscrits. En set manuscrits es troben separades per les figures: són els núms. 8 (base de la transcripció), 10, 13, 21, 22, 23 i 27,⁴⁵ i en quatre, 2, 5, 6 i 24, s'ometen les figures. Aquestes dues parts (o obres) són completament diferents: convé tractar-les per separat per comprendre'n les diferències i les implicacions.

2.2.1. La primera part, l'*Ars brevior*

Dintre de la variabilitat que acabam d'explicar, la primera part del nostre text té una forma i un contingut relativament fixos en les fonts de la versió II. Després de l'incipit, venen quatre columnes de nou components: l'Alfabet, els principis de la Figura A, els de la Figura T, i les Qüestions de l'*AB*. Segueixen les definicions dels divuit principis de les figures A i T, acabant amb una presentació més o menys tabular de les Qüestions amb les seves «espècies».⁴⁶ A continuació venen les quatre figures de l'Art ternària, amb la taula abreviada de set columnes característica de l'*AB*, seguides d'un èxPLICIT. El fet de tenir incipit i èxPLICIT vol dir que l'obra fou concebuda, i sovint llegida, com una peça individual.⁴⁷ Cal remarcar que l'*ABior* no aporta —a part dels incipits i èxplicits— ni una paraula aliena a l'*AB*; no és, doncs, una obreta realment espúria, sinó un recull d'extractes d'una de coneguda. Aquest fet, juntament amb la seva brevetat, va donar lloc a una versió comprimida en una sola pàgina, com es pot veure al manuscrit que reproduïm a la il·lustració 3.

⁴³ Cal observar que a 2 les dues parts estan separades per les dues cares del f. 64, en blanc.

⁴⁴ Al ms. núm. 22 trobam «Incipit Sensuale Artis Rhaÿmundinae» i al final de text de 27 diu «Finit Sensuale Raymundi». També la trobam amb el títol *Liber de sensuale et intellectuale* o *De differentia, concordantia et contrarietate*. Al ms. 1, la versió catalana, el títol és «De diffinitionibus».

⁴⁵ Al 21 s'intercala és el text complet de l'*Ars brevis*.

⁴⁶ Pel que fa a les espècies, vegeu Bonner (2012, 154 ss.).

⁴⁷ Deim «sovint llegida», perquè una part de la variabilitat és la manca d'incipit i/o d'èxPLICIT en la meitat de les fonts.

Donades aquestes circumstàncies i tenint en compte la forma i el contingut de l'*ABior*, es posa de manifest que estem treballant amb una sèrie de versions que només es diferencien per afegits no textuais. El que hi és constant és la distribució característica de l'*ABior*: les columnes inicials, seguides per les definicions dels divuit principis, i acabant amb una presentació tabular de les Qüestions. Hom pot comprovar-ho a les imatges dels manuscrits implicats. Per poder avaluar la brevetat —també variable— de l'*ABior*, a la darrera columna de la dreta de la taula següent s'indica l'extensió del text d'acord amb el nombre de pàgines que ocupa en els manuscrits.⁴⁸

Obra	Íncipit	<i>ABior</i>	Figs.	ÈxPLICIT	pp.
2		+			2
4	+	+	+	+	3
8	+	+	+	+	11
13	+	+	+		1
18		+			3¼
21		+	+ inc. ¹		7
22		+	+ inc.		5
23		+	+ inc.		8
24	+	+			3
27	+	+	+	+ ²	11
34	+	+ ³	+ ⁴		9

Taula de la variació de l'*ABior*

¹ Abreviatura d'«incompletes». ² Al final, després de *Sensuale*. ³ Amb una quarta columna de les Regles equivalents a les Qüestions. ⁴ Les figures i taula comentades, i seguides d'un Arbre de Porfiri.

⁴⁸ La versió d'una pàgina del núm. 13 és una candidata possible al títol d'*Ars brevissima in pagina una*, per a la qual vegeu més avall.

Aquesta és la versió de l'*ABior* que Josep Perarnau es va demanar si podia constituir l'*Ars brevissima in pagina una*, que apareix al catàleg d'obres lul·lianes de l'*Electorium*, i que ningú havia sabut identificar.⁵⁰ És un títol que descriu tan exactament la pàgina que hem reproduït, que sembla impossible que no s'hi referesqui; però, per molt convincent que sigui, a l'apartat de 2.4 presentarem una solució que ens sembla més adient.

2.2.2. La segona part, *Sensuale*

Aquesta part, tot i que en les fonts sempre es presenta com una sola peça, l'estudiaré en dos blocs, perquè s'hi tracten temes força diferents.

Sensuale 1

El primer bloc es divideix en quatre seccions. La primera corresponen als tres triangles de la Figura T de l'Art ternària. Els oferim indicant-ne els colors,⁵¹ els conceptes principals —inscrits als punts dels triangles de les Il·lustracions 2 i 4—, i els conceptes secundaris —inscrits en els tres cercles entre els triangles i en el cercle exterior amb l'Alfabet.

verd	<i>differentia</i> <i>concordantia</i> <i>contrarietas</i>	qualsevol dels tres pot ser entre sensual i sensual, sensual i intel·lectual, o intel·lectual i intel·lectual
vermell	<i>principium</i> <i>medium</i> <i>finis</i>	les quatre causes i els nou predicament aristotèlics quant a conjunció, mesuració o extremitats quant a causa final (<i>perfectionis</i>), de terminació o privació
groc	<i>majoritas</i> <i>equalitas</i> <i>minoritas</i>	qualsevol dels tres pot ser entre substància i substància, substància i accident, o accident i accident

Els conceptes principals de la segona columna ja els hem trobat llistats i definits en el primer text transcrit més amunt. Els que l'autor (o autors) del *Sensuale* vol(en) presentar aquí són els conceptes secundaris, és a dir els de la tercera columna. Llull no defineix mai aquests conceptes, ni com a fonaments de l'*AB* (o l'*AGU*), ni en cap altre lloc de la seva obra; el compilador (o compiladors) va(n) haver-ho de completar improvisant les definicions o

⁵⁰ Perarnau a *ATCA 2* (1983), 163, n. 125.

⁵¹ Els colors lul·lians preceptius de la primera columna no són mencionats al nostre text.

prenent-les de fonts escolàstiques. L'incipit de la primera definició, «*sensuale est illud ens...*», ha acabat fent de títol d'aquesta segona obra (o segona part de l'*Introductorium*).

La segona secció, la dels nou *Subjecta*, és extreta de la novena part de l'*AB* —on Llull en dona la llista— i les quatre condicions corresponents, però no sempre hi afegeix les definicions, perquè li interessa més mostrar que un subjecte és «*deductibilis per principia et regulas*». Com s'esdevé també a l'*AB*, el darrer subjecte, l'*Instrumentativa*, dona peu a la tercera secció, que presenta les nou virtuts i els nou vicis de l'Art ternària.⁵²

La quarta secció, la de les *Diffinitiones scientiarum*, és presa de la desena part de l'*AB*, les Cent formes, i concretament les formes 80-92, sense 90 - *política*, i amb l'ordre canviat per poder presentar les quatre ciències de les facultats d'Arts,⁵³ seguides de les set disciplines del *Quadrivium* i del *Trivium*. Llevat de les dues primeres, *Theologia* i *Philosophya*, les definicions són preses directament de l'*AB*.

Sensuale 2

Aquest segon bloc ofereix una llista de petits paràgrafs catequístics que, com va remarcar Lola Badia, «és notablement semblant a la que constitueix l'obreta *Doctrina dels infants* [...], un pseudo-Llull que se'ns ha conservat als fols. 67-81 del nostre manuscrit ambrosià».⁵⁴ Tot i que presenta algunes diferències, la llista de la *Doctrina dels infants* és bastant més semblant que la de l'altra única font lul·liana possible, que és la *Doctrina pueril*.⁵⁵ Tanmateix la forma molt abreviada de *Sensuale 2* fa que sigui força diferent. A *Sensuale 2* només es defineix la doctrina que encapçala cada paràgraf,⁵⁶ seguida d'una simple llista dels conceptes constituents; a les altres dues obres, en canvi, es defineix cada concepte.

⁵² És la versió T9 de les virtuts i els vicis, vegeu 2.6. Apèndix I.

⁵³ Llull les havia tractat al principi de la seva carrera en els *Quattuor libri principiorum*, editats a MOG I, Pring-Mill i en edició crítica a ROL XXXI.

⁵⁴ Badia (1983, 24-25). Vegeu la n. 11, on s'explica que la versió catalana de l'*Introductorium* porta el núm.1.

⁵⁵ Al nostre text manquen els Manaments i les Potències de la *Doctrina dels infants*, mentre que en aquesta manquen els Preceptes del nostre text. La llista de la *Doctrina dels infants* es pot llegir a Guarnerio (1908, 514), sota «De la divisio del libre», i la de la *Doctrina pueril* a Llull (2005), a l'Índex general al final del tom. Cal remarcar que aquesta darrera obra és l'únic lloc on Llull tracta la llista completa de les doctrines catequètiques; en altres obres tracta temes individuals com els Articles, els Sagraments, els Dons de l'Esperit Sant, però mai com a part de tot el grup. Possiblement seria interessant resseguir la literatura lul·lística dels segles XIV i XV, per trobar fonts o paral·lels per a aquesta secció catequística.

⁵⁶ Cosa que normalment no es fa a la *Doctrina dels infants*.

No podem deixar de comentar la presència sorprenent d'aquest bloc catequístic en una obra que es proclama una introducció a l'Art lul·liana, és a dir, al centre metodològic del pensament del beat: el text no és més que la clàssica introducció a la vida cristiana per a infants, amb una llista de temes tractats d'una manera sumaríssima. També planteja una mena de regressió per tres raons. La primera és cronològica, perquè emprà materials de l'etapa quaternària al final d'una obra declaradament dedicada a la ternària. La segona és perquè ofereix un tractament sumari després del més detallat del del bloc anterior. La tercera regressió és la davallada del nivell de sofisticació, com si haguéssim passat d'una aula universitària a una d'ensenyament primari. És igualment sorprenent trobar-hi una segona presentació de les virtuts i els vicis a distància d'una pàgina de la primera, però ara —en consonància amb els altres canvis d'orientació— les virtuts i els vicis segueixen el septenari clàssic de l'Art quaternària.⁵⁷ Aquestes particularitats semblen indicar que *Sensuale 2* és una peça autònoma, que, en una data molt primerenca, es va unir al bloc *Sensuale 1*.

Evidentment tot això contrasta amb el contingut anterior de l'*ABior*. En aquesta darrera part el material autèntic és escàs: hi predominen aportacions d'un autor (o autors) desconegut(s), d'una qualitat variable i dirigides a un públic que va des de qui cerca informació sobre els mecanismes interiors de la Figura T, fins a qui necessita les beceroles de la catequesi. El *Sensuale* és un text misteriós, definitivament espuri, una mostra clamorosa de l'heterogeneïtat de l'*Introductorium*.

2.2.3 Les Versions III i IV

Només donarem les variants significatives en relació amb la Versió II transcrita més amunt. Al començament es registren dos canvis notables: a la Versió III, el format de l'*Alphabetum*, amb les tres columnes de conceptes als quals es refereix, ha desaparegut; a la Versió IV, s'ha expandit amb llistes d'altres conceptes lul·lians —o no tan lul·lians, però considerats útils per a l'estudiós.

⁵⁷ És la versió Q7 de 2.6. Apèndix I.

Versió III ¹	Versió IV ²			
<p>Quoniam³ omnis scientia est de universalibus, ut per universalia sciamus ad particularia descendere et de ipsis reddere rationem, propter hoc secuntur universalia infra scripta, ut intellectus per ipsa ad intelligendum de materiis pluribus valeat exaltari.</p>	<p>Intoductorium magistri Raymundi Lullii Incipit introductorium magne artis generalis reverendissimi magistri Raymundi Lullii ad omnes artes et ciencias.</p> <p>Quoniam omnis scientia est ex universalibus, ut per universalia sciamus ad particularia descendere et de ipsis reddere rationem, propter hoc sequuntur universalia infra scripta, ut intellectus per ipsa ad intelligendum in materiis pluribus valeat exaltari. Principia artis generalis sunt ·18· quorum ·9· sunt transcendentia et alia ·9· instrumentalia. Et questiones sunt ·ix· regule etiam sunt ·ix· velud in tabula supposita apparet.</p>			
<p>Principia artis generalis sunt ·18·, que sunt bonitas, magnitudo, eternitas sive duracio, potestas, sapiencia, voluntas, virtus, veritas, gloria, diferencia, concordancia, contrarietas, principium, medium, finis, majoritas, equalitas, minoritas. Questiones sive regule artis generalis sunt decem, videlicet utrum, quid, de quo, quare, quantum, quale, quando, ubi, quomodo et cum quo. Item ·ix· subjecta generalia sunt Deus, angelus, celum, homo, imaginativa, sensitiva, vegetativa, elementativa, instrumentativa.</p> <p>Septem virtutes principales sunt fides, spes, karitas, iusticia, prudentia, fortitudo, temperancia.</p> <p>Septem vicia principalia sunt avaricia, gula, luxuria, superbia, accidia, invidia, ira.⁴</p> <p>Quodlibet ens est substantia vel accidens, et quodlibet istorum sensuale tantum vel intellectuale tantum, aut sensuale et intellectuale simul.</p> <p>Quatuor causas sunt efficiens, materialis, formalis, finalis.</p> <p>Decem sunt predicamenta: substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, habitus, situs, tempus, locus.</p>	<p>Principia transcendentia</p> <p>B Bonitas C Magnitudo D Duracio E Potestas F Sapiencia G Voluntas H Virtus I Veritas K Gloria</p> <p>Subiecta</p> <p>B Deus C Angelus D Celum E Homo F Ymag. G Sensit. H Veget. I Element. K Instrum.</p> <p>Opposita princip. transcend, Malitia Pravitas Priv. boni Impotentia Ignorantia Odibilitas Vitium Falsitas Pena seu culpe</p>	<p>Principia instrumentalia</p> <p>Diferencia Concordancia Contrarietas Principium Medium Finis Majoritas Equalitas Minortas</p> <p>Virtutes</p> <p>Iusticia Prudentia Fortitudo Temperantia Fides Spes Caritas Pascientia Pietas</p> <p>Opposita princip. instrum. Confusio Discordantia Conc. mala Deum Vacuum Inquires Minor. mali Inequalitas Maior. mali seu culpe</p>	<p>Questiones</p> <p>Utrum Quid De quo Quare Quantum Quale Quando Ubi Quomodo et cum quo</p> <p>Vitia¹³</p> <p>Avaritia Gula Luxuria Superbia Accidia Invidia Ira Mendatium Inconstantia</p> <p>Opposita virtutum</p> <p>Iniustitia Imprudentia Debilitas Distemper. Infidelitas Desperatio Odium prox. Impatentia Impietas</p>	<p>Regule</p> <p>Possibilitas Quiditas Materialitas Formalitas Quantitas Qualitas Temporalitas Localitas Modalitas et instrumentalitas</p> <p>Opposita vitiorum</p> <p>Liberalitas Sobrietas Continentia Obedientia Fervor ag.⁵ Amor proximi Suavitas Verum test. Quies</p> <p>Opposita oppositorum vitiorum</p> <p>Prodigalitas Insobrietas Incontinentia Inobedientia Male agens cor. Odium proximi Rixatio Contra. mentis Inquires anxiet.</p>

¹ Transcrit de 12 i 49 (49 és l'edició de ROL XII, basada en el ms. 12), compulsant amb 15 i 24. ² Transcrit de 39, l'edició de 1515, de la qual deriva la majoria de les altres fonts. La font 39 és accessible a l'enllaç donat a la pàgina de l'edició a la Llull DB. ³ L'anterior invocació de 49, *Deus, cum tua benedictione, incipit Liber de universilibus*, s'ha pres de dos manuscrits tardans, 33 i 35; no és present en cap de medieval. ⁴ És la versió Q7 de les virtuts i els vicis. Per a aquesta nota i la següent, vegeu 2.6. Apèndix I. ⁵ Aquí, en canvi, tenim la versió T9 de les virtuts i els vicis.

A continuació venen les definicions, que, llevat de variants sense importància, són idèntiques a les de la Versió II.⁵⁸ L'única excepció és la tercera part sobre les *Questiones sive regle decem*, que falten a 12 i 49 de la Versió III.

L'apartat següent és bàsicament igual en les Versions III i IV, i difereix de la II, en dues coses: les primeres definicions estan simplificades,⁵⁹ i la secció dels nou accidents ha estat traslladada del seu lloc —que és on li tocava ser en els termes dels triangles de la Figura T— cap al final de la secció, on semblaria més adient com a seqüela de la definició d'*accidens*.

El pròxim apartat, el dels nou Subjectes, altra vegada és substancialment igual en les dues versions, III i IV, però les diferències amb la II són notables. En primer lloc, al principi, les quatre condicions, sense canviar-ne el sentit bàsic, són formulades d'una manera diferent. En segon lloc, les mateixes definicions, en comptes d'una simplificació, ofereixen una expansió considerable, normalment pel procediment d'afegir-hi altres definicions, com es pot apreciar amb la primera, que tracta del subjecte Déu:

De primo subjecto quod est Deus

Deus est illud ens in quo bonitas, magnitudo, eternitas, et cetera sue dignitates sunt idem in numero. Et Deus est illud ens quod in se habet omne complementum et nullo indiget extra se. Deus est bonitas, magnitudo, et cetera sue dignitates absque contrarietate, maioritate et minoritate. De Deo potest homo tractare per ·x· questiones generales querendo seu investigando: utrum Deus, quid Deus, de quo Deus, sequendo quatuor conditiones, affirmando in Deo omnem perfectionem et negando seu removendo omnem defectum.⁶⁰

Comparant-ho amb el text de la Versió II reportat més amunt, es pot veure que comença amb les mateixes dues definicions, a les quals n'hi afegeix dues de noves. No ho fa sempre de la mateixa manera, però totes les ampliacions són notables.

L'apartat següent, sobre les virtuts i els vicis, té definicions similars a les de la Versió II —bé que no sempre idèntiques—, amb la particularitat que, en vuit de les entrades, la Versió IV en dona una de doble com, per exemple, la del mot *luxuria*:⁶¹

⁵⁸ Són variacions fraseològiques del tipus *Differentia est ratione cuius / Differentia est proprietas ratione cuius / Differentia est illud per quod*.

⁵⁹ Com per exemple de la segona, que diu: *Intellectuale est illud ens quod de spirituali natura est, sicut Deus, angelus, anima rationalis, etc.*

⁶⁰ 12, f. 3vb; 49, p. 154. El text de la Versió IV de 49 és idèntic, llevat de l'afegit d'*eternitas* després de *magnitudo* a la línia 3, per analogia amb la línia 1.

⁶¹ Una altra variació de la Versió III és que té l'ordre de Q7, mentre que la Versió IV té el de T9, seguint les llistes comentades a les anteriors notes 69 i 70.

III	IV
Luxuria est vitium cum quo luxuriosus deviat carnalem copulam ab ordine et finali intentione propter quos sunt.	Luxuria est vitium per quod homo movitur suis potentiis indebite contra congruitatem continentie. Luxuria est vitium cum quo luxuriosus deviat carnalem copulam ab ordine et finali intentione propter quas sunt.

Entre aquest apartat sobre les virtuts i els vicis i el següent, sobre les ciències, aquestes dues versions intercalen les Cent formes, basades en les de l'*AB*, però bastant remodelades pel que fa a l'ordre i a les definicions i, a més, amb variacions entre l'una i l'altra. En donem una mostra comparant el títol d'aquesta secció amb una de les Cent formes —la segona— en les tres versions:

<i>AB</i>	III	IV
De centum formis	Diffinitiones entium generalium ¹	Sequuntur centum forme ²
Essentia est forma ab esse abstracta et in eo sustentata.	Essentia est id per quod est esse, sicut per humanitatem est homo et per igneitatem ignis; et est idem quod entitas.	Essentia est id per quod est esse, sicut per humanitatem est homo et per entitatem est ens.

¹ No esmenta les *centum forme*, perquè en dona cent quinze, com també s'esdevé a MOG XII. ² Primer en dona la llista, i després les definicions.

La secció següent sobre les ciències reproduceix les mateixes onze de les *Diffinitiones scientiarum* de la Versió II, però de forma molt expandida. Les que hi ocupaven una o dues línies, ara es troben desenvolupades en paràgrafs sencers, i a la entrada de *philosophia*, per exemple, es defineixen els diversos camps en què es divideix, com ara metafísica, física, matemàtica, etc.⁶²

La secció catequètica que ve a continuació en les versions anteriors, ara simplement ha desaparegut, potser per tal que l'obra fos més consonant amb el que hom esperaria d'una introducció a l'Art, i potser també més consonant amb els gustos renaixentistes. El seu lloc l'ocupa un breu resum del contingut, que fa de conclusió:

Cum Ars generalis habeat principia, questiones atque regulas generales ad omnes artes et scientias et ad quodlibet particulare contentum in ipsis, et ceterae artes sive scientie relucunt in Arte generalis, sequendo processum ipsius, sicut particulare in suo universali, inquirendo bonitatem, magnitudinem, etc. illius particularis, et inquirendo ipso per utrum, quid, de quo, etc., est ideo ipsa Ars generalis speculum humano intellectui, in quo relucet et apparent omnium scibilium veritates, etc.

⁶² A la Versió III la matèria es reparteix en dos cossos: una breu definició al lloc que toca, i la part més àmplia afegida al final, després de la de *Rhetorica*.

Aquesta conclusió, similar en les dues versions, va seguida d'un colofó que presenta divergències històricament significatives:

III	IV
Finis scientie speculative est veritas, practice vero opus. Deo gratias et eius genetrici Virgini Marie	Explicit introductorium magne artis generalis reverendissimi doctoris illuminati magistri Raymundi Lullii ad omnes scientias utilissimum quod nuperrime in lucem prodiit. Anno domini millesimo .cccc.xv. die vero .xxviii. mensis Aprilis.
<p style="text-align: center;">Variants</p> Finis scientie speculative est veritas, practice vero opus et cetera. Deo gratias. Explicit Introductorium. Amen. 25 Finito libro de diffinitionibus 32 O gloriosa trinitas gratia et laudes sint nobis semper quia gracia et auxilio vestro finitus fuit hunc librum scribendi octava die mensis madii (martii 35) anno 1505. Deo gratias. 33, 35	

Aquestes divergències proporcionen informacions sobre títols —*Introductorium* i *Introductorium magne Artis generalis* de les Versions III i IV respectivament—, i també sobre les dates de 1505 o 1515, i no les de 1305 o 1306 que han anat circulant per la bibliografia.⁶³ Aquesta diferència de dates és simptomàtica: les dues darreres són «correccions» de catalogadors moderns (començant per Salzinger) que, convençuts que l'obra era autèntica, i que el beat no la podia haver escrit dos-cents anys després de mort, cercaven un buit en el seu itinerari on col·locar-la.⁶⁴ En canvi les primeres dues podrien reflectir la consciència d'una obra col·lectiva, construïda per epígons, a la qual calia posar un punt final.

2.2.4. La Versió I

És una versió que es presenta aïllada, ja que només es troba en els dos manuscrits assenyalats en la primera columna de la il·lustració 4: 3 (Lucca) i 9 (Bergamo). Encara que tingui un aspecte tan diferent, bàsicament no és més que una reorganització en forma d'esquema dels conceptes de la primera columna de l'*ABior*, que en els dos manuscrits que la tenen es presenta en una sola pàgina, que és segurament com fou concebuda.⁶⁵

⁶³ Vegeu l'anterior n. 7.

⁶⁴ ROL XII, 141, discuteix la qüestió amb detall i tria la data de març 1306 tot i la feblesa dels arguments que la sostenen.

⁶⁵ Són els manuscrits 3. Lucca, 2641, f. 27r, i 9. Bergamo, 365, f. 1v.

		Et est id per quod bonum agit botum, et ideo bonum est esse et malu est non ese. Et est id per quod bonitas, magnitudo et alia principia sunt rationes clare et inconfuse.
B	significat bonitatem diferenciam Deum utrum	Et est illud ens in quo bonitas, magnitudo, eternitas et alia conver tuntur in eodem numero. Et habet tres species, videlicet dubitativam, afirmativam et negativam.
C	significat magnitudinem concordantiam angelum quid	Et est id per quod bonitas, duratio et alia sunt magna. Et est id per quod bonitas, magnitudo et alis in uno et in pluribus concordant. est species non conjunctus magis similis Deo quam aliquis alius. Et habet quatuor species, videlicet quid est in se, quid habet in se, quid est in alio, quid habet in alio.
D	significat Eternitatem vel duracionem Contrarietatem Firmamentum De quo	Et est proprietas per quam durant bonitas, magnitudo, potestas et alia. Et est id per quod diversi fines contrariantur ad invicem. Et est causa primitiva (?) ad motum per quam corpora inferiora sunt mobilia et mota. Et habet tres species: primitivam, dirivitivam et possessivam.
E	significat Potestatem Principium Hominem Quare	Et est id per quod bonitas, magnitudo et alia possunt existere et agere. Et est id per quod est ante omnia racione alicuius prioritatis. Et est substantia ex spiritu rationali et corpore somposita qua per naturam cum omnibus crearis participat. Et habet duas species: formalem et finalem.
F	significat Sapientiam Medium Ymaginationem Quantum	Et est proprietas per quam sapiens intelligit. Et est substantiam per quod finis influunt principio suam similitudinem et principium illam refluit fini. Et est illa potencia cui proprie competit ymaginari. Et habet duas species: continuam et discretam. ¹
G	significat Voluntatem Finem Sensitivam Quale	Et est id per quod bonitas, magnitudo et alis sunt amabilia et desiderabilia. Et est id in quo principia substancie ² quiescunt. Et est illa forma cui proprie competit sentire. Et havet duas species: propriam et apropiatam.
H	significat Virtutem Majoritatem Vegetativam Quando	Et est origo unitatis bonitatis, ³ magnitudinis et aliorum principiorum substantie. Et est ymago infinite magnitudinis bonitatis, eternitatis et aliorum dignitatum Dei. Et est illa potencia cui proprie competit vegetare. Et habet .xv. species: quatuor de quid, tres de quo, octo de .k. que sunt de quomodo et cum quo.
I	significat Veritatem Equalitas Elementativam Ubi	Et est id per quod bonitas, magnitudo et alia sunt vera. Et est subjectum in quo quiescit finis concordantie bonitatis, magnitudinis et aliorum. Et est illa forma per quam uniunt (?) elementa in composito elementato. Et habet .xv. partes illas videlicet que sunt dicte superius de .H.
K	significat Gloriam Minoritam Instrumenttivam Quomodo et cum quo	Et est illa delectacio in qua quiescunt bonitas, magnitudo et alia principia Et est ens prope non esse. Et est illa forma per quam sunt artes liberales et mechanice. Sunt due regule. Quomodo habet quatuor species, videlicet quomodo est pars, quomodo est una pars in alia, quomodo partes sunt in toto et totum in partibus suis, quomodo totum transmittit extra se similitudinem suarum parcium. Cum quo habet quatuor partes, videlicet cum quo est pars hoc quod est, cum quo est una pars in alia, cum quo partes sunt in toto et totum in partibus suis, cum quo totum transmittit extra se similtudinem suarum parcium.

Il·lustració 4 (Transcripció de Lucca, Biblioteca Statale, 2641, f. 27r)

¹ discretatam *Vat.* ² substantia *Vat.* ³ bonitatum *Vat.*

A pesar de tenir un aspecte tan diferent, no és més que una reorganització —amb l'afegit dels Subjectes— dels components de l'*ABior* transcrita més amunt. Caldria subratllar que aquest text és present —aïlladament, i per tant fora de context— en dos altres manuscrits. El primer és el núm. 2 de la Versió II, i es troba en la primera part d'un manuscrit factici, la segona part del qual conté el text transcrit al principi d'aquest article.⁶⁶ El segon és el manuscrit C, f. 81 de Camaldoli (vegeu les referències al final de l'article), que resulta estretament relacionat amb els nostres núms. 3 i 9. Tots tres reproduïxen l'*AD*, i pertanyen a la tradició italiana primerenca d'aquella obra, iniciada pel famós manuscrit que Llull va enviar al dux de Venècia.⁶⁷

Pel que fa al text de *Sensuale*, la part corresponent als tres triangles de la Figura T, és idèntica a la de la Versió II, llevat de dues petites llistes de conceptes que han estat omeses.⁶⁸

La segona part, sobre els *novem subjecta*, és absent perquè, com acabam d'explicar, s'ha incorporat, amb el conjunt de les llistes i les definicions, a l'esquema de la II·lustració 4.

A la tercera part sobre les virtuts i els vicis, apareix una diferència sorprenent. Són les llistes de l'Art quaternària, però en un ordre alternant virtut-vici-virtut-vici que no es documenta en cap altra obra de la tradició lul·liana: *fides, gula, spes, luxuria, karitas, avaricia, justitia, accidia, prudencia, superbia, fortitudo, invidia, temperancia, ira, patientia, mendacium, pietas, inconstancia*.⁶⁹

La resta d'aquesta versió, és a dir les definicions de les ciències i la sèrie de petits apartats cataquètics, és idèntica a la de la Versió II, llevat —igual que en la part anterior sobre la Figura T—, de les variants assenyalades amb els números «3, 9» a les notes d'aquesta.

⁶⁶ Per al contingut d'aquest manuscrit, vegeu l'apartat 2.3 més avall.

⁶⁷ El ms. V és consignat a les referències del final de l'article. Vegeu igualment l'edició de l'*AD* a ROL XXXII, p. xl de la introducció de Rubio per al ms. de Camaldoli, i xxxix i xli per als 3 i 9. Els dos altres esquemes del ms. de Camaldoli apareixen en altres mss. d'aquesta tradició, incloent el que es va enviar al Dux (Venècia, Bibl. Marciana, VI, 200, folis 2v-3r).

⁶⁸ Vegeu les variants assenyalades a les notes 21 i 24 més amunt.

⁶⁹ Vegeu 2.6. Apèndix I, on es dona una explicació d'aquesta anomalia.

2.2.5. El manuscrit 2, intermedi de les Versions I i II

Cal començar per aclarir que aquest manuscrit del Vaticà és factici,⁷⁰ cosa que explica que pugui tenir les dues versions del primer apartat de l'*Introductorium*: la versió compactada de la il·lustració 4 seguida, en la part II, de la forma estàndard de l'*ABior*. Esquemàticament, el seu contingut és:

Part I

1v - Esquema de la il·lustració 4

3r-55v - *ACIV*

55v-61v - *Lectura compendiosa super Artem inveniendi veritatem*

Part II

65-68 - *Introductorium* (el text de la Versió II, però sense l'Alfabet i les figures)

A la primera part del manuscrit, la inclusió de l'esquema de la il·lustració 4 és desconcertant, ja que introdueix les dues obres quaternàries que la segueixen, presentant els termes i les definicions de l'etapa ternària.

A la segona part del manuscrit tenim la Versió II transcrita al principi d'aquest article, però amb senyals de contaminació de la Versió I. Els més significatius es poden consultar a les variants dels manuscrits «2, 3, 9» que hem reportat més amunt, on les dues darreres són de la Versió I. Aquestes variants són testimoni de la contaminació i el fet que la majoria portin la indicació «manca» sembla indicar no mancances de la Versió I, sinó d'afegits de la Versió II, com els textos referits per les notes 21 o 24. Sembla molt més probable que fos el copilador de la II que hagués volgut ajudar l'aprenent de lul·lista donant exemples de *Sensuale* i *Intellectuale* amb llistes de les dues facultats, que no pas que el de la I l'hagués volgut ometre.

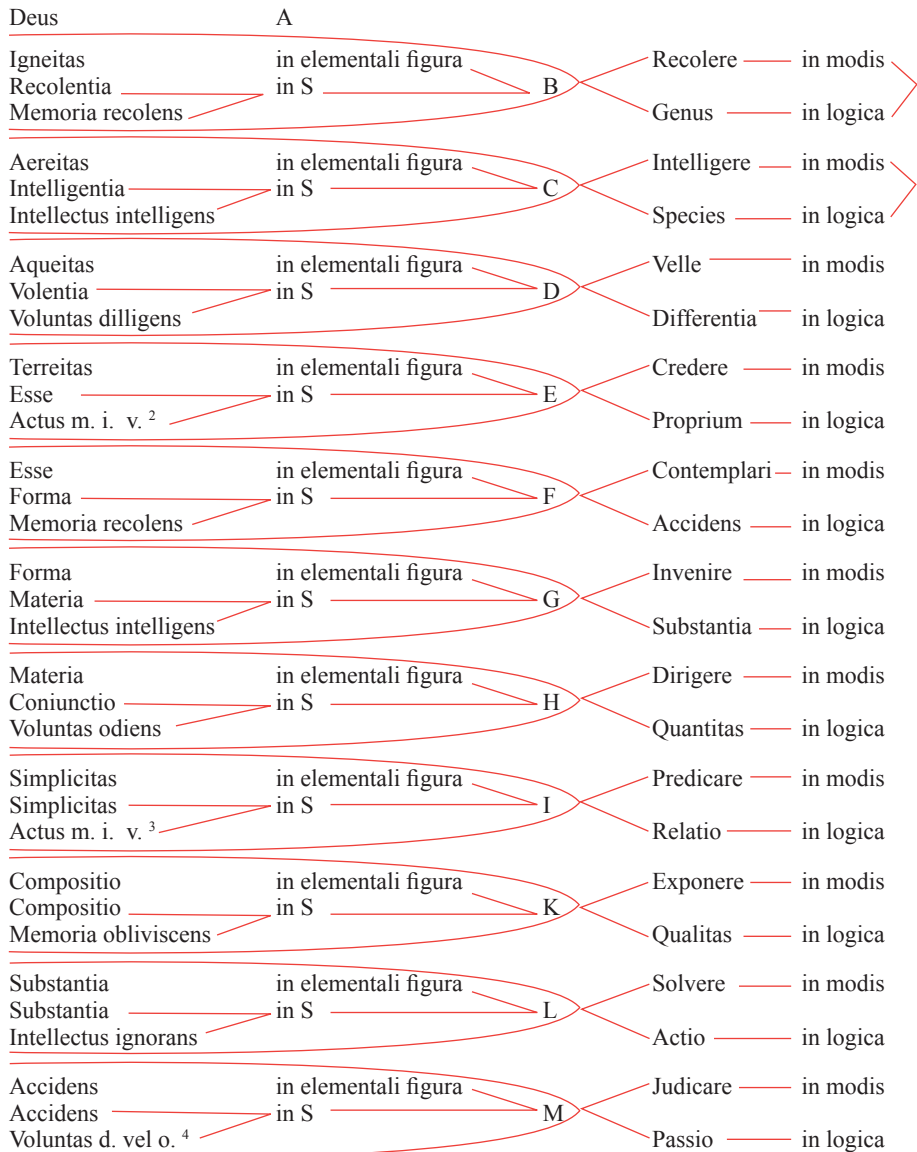
2.3. Un excurs sobre figures semblants de l'Art quaternària

Per tal de situar l'esquema de la il·lustració 4 entre els esquemes similars de lul·lisme primerenc, caldria veure la seva semblança amb dues figures de l'etapa quaternària que apareixen en el cèlebre manuscrit que Llull va enviar al dux de Venècia.⁷¹ La primera és la següent:

⁷⁰ Vegeu-ne la descripció a Bonner i Soler (2007, 48). A la p. 41 es parla de l'antiguitat del manuscrit.

⁷¹ Aquesta figura és present als testimonis V, f. 2^v; K, f. 2^v; L, f. 30^v; B, f. 8^v; C, f. 61^r. Vegeu-ne les localitzacions a les referències del final de l'article. Imatges d'aquesta i la pròxima il·lustració també són reproduïdes a ROL XXXII, entre les pp. viii-ix.

Alfabet de la *Lectura super figuras Artis demonstrativae*¹

Il·lustració 5. Ms. V, *Ars demonstrativa*, f. 2^v

¹ Considerem que aquest esquema pertany a la *Lectura super figuras Artis demonstrativae* perquè conté abstraccions com *igneitas*, *aeritas*, etc., pròpies de la Figura elemental, i *recolentia*, *intelligentia*, etc., que pertanyen a la Figura S i que són característiques d'aquesta obra, amb els termes *genus*, *specie*, etc., corresponents a la indicació *in logica*, que deriven del *Liber chaos*, del qual formen part. Cal afegir que no hem ofert imatges digitals d'aquestes dues pàgines de simples esquemes, que no aportarien res de nou. ² *Actus memoriae intelligentiae voluntatis*. ³ *Actus memoriae intellectus voluntatis*. ⁴ *Voluntas dilligens vel odiens*.

I la segona, just a continuació de la primera als mateixos manuscrits, és aquesta altra:¹

Alfabet de l'*Ars demonstrativa*

Deus		Voluntas Contrarietas Fortitudo Inmediate Relatio Materia Naturale	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(A)	(G)	Largitas Minoritas Superbia Culpa Prima intentio Actus Practicum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(N)
Bonitas Deus Fides Predestinatio Essentia Prima causa Forma	in A in T in V in X in theol in phil in jure	Virtus Principium Temperantia Realitas Ordinatio Natura Positivum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(B)	(H)	Simplicitas Affirmatio Invidia Demonstratio Secunda intentio Mixtio Nutritivum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(O)
Magnitudo Creatura Spes Esse Vita Motus Materia	in A in T in V in X in theol in phil in jure	Veritas Medium Gula Potentia Actio Elementa Canonicum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(C)	(I)	Nobilitas Dubitatio Ira Mediate Gloria Digestio Comparativum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(P)
Eternitas Operatio Karitas Perfectio Dignitates Intelligencia Jus	in A in T in V in X in theol in phil in jure	Gloria Finis Luxuria Lib. arb. Articuli Appetitus Civile	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(D)	(K)	Misericordia Negatio Rationes Pena Compositio Antiquum	in A in T in X in theol in phil in jure	(Q)
Potestas Differentia ² Justicia Meritum Actus Orbis Commune	in A in T in V in X in theol in phil in jure	Perfectio Maioritas Avaritia Privatio Precepta Potentia Consuetudinalis	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(E)	(L)	Dominium Objecta Evum Alteratio Novum	in A in X in theol in phil in jure	(R)
Sapientia Concordancia Prudencia Suppositio Forma Forma Speciale	in A in T in V in X in theol in phil in jure	Justicia Equalitas Accidia Defectus Expositio Habitus Theoricum	in A in T in V in X in theol in phil in jure	(F)	(M)			

Il·lustració 6. Ms. V, *Ars demonstrativa*, f. 3^r

¹ V, f. 3r; K, f. 1r; L, f. 31r; B, f. 8r; C, f. 61v. ² *Diversitas* K.

Però qualcú es va adonar que si bé aquesta segona figura desplegava tot el bagatge conceptual de l'*AD*, li faltava la informació addicional del *Liber propositionum secundum Artem demonstrativam compilatus*, que en el manuscrit està copiat després de l'*AD*. És una mancança que l'esquema de la il·lustració 5 pretenia suplir, oferint conceptes com aquests de la n. 91 més amunt. El que cal retenir és que la il·lustració 5 és un afegit al manuscrit venecià no previst en el pla original.⁷²

2.4. Identificació de dues obres del catàleg de l'*Electorium*

La relació entre l'esquema de l'*AD* —en la versió oficial— de la Il·lustració 6, i el de l'*AB* de la Il·lustració 4 és més estreta que no sembla. D'entrada, tots dos es troben junts en els manuscrits 3 i 9, circumstància prou peculiar atès que s'hi combinen eines de les dues etapes de l'Art.

Encara són més significatives aquestes dues entrades del final del catàleg de Le Myésier situades a poca distància l'una de l'altra:

148. *Liber de parva Arte demonstrativa quae est una pagina magna*

155. *Ars brevissima in pagina una*⁷³

Cal afegir que aquestes dues entrades del catàleg són precedides per sengles puntets, i això indica que Le Myésier posseïa aquestes obres, encara que ocupessin només una pàgina.⁷⁴

El primer títol ens sembla que s'ha de referir a una «obra» que no és altra sinó l'esquema de la il·lustració 6. Com que aquest esquema forma part del manuscrit venecià elaborat a l'obrador parisenc, Le Myésier el podia haver conegut i n'hauria pogut extreure la còpia que posseïa. D'altra banda, la qualificació «*est una pagina magna*» s'ha de referir a l'*Electorium*, que deu ser un dels manuscrits textuais —és a dir no litúrgics, artístics, cartogràfics, etc.— de dimensions més grans de la Bibliothèque Nationale.

Pel que fa al segon títol, que ja hem discutit parlant de la il·lustració 3, convé presentar tres raons del perquè li hem donat el títol abreviat d'*ABissima*. La primera raó és que la distribució de la il·lustració 3 del ms. muniquès és l'única dels onze manuscrits que presenten l'*ABior*, que ho resol d'aquesta manera; en els altres deu el desplegament omple entre dues a onze pàgines.⁷⁵ La segona raó és que, mentre que la realització de la il·lustració 3 ha requerit clarament un es-

⁷² Que els dos esquemes fossin presentats en pla d'igualtat en els tres altres manuscrits s'explica simplement pel prestigi del còdex venecià que copiaven.

⁷³ La numeració és de Hillgarth (1971, 544-545), que qualifica la primera, d'«Unknown today», i la segona d'«Unidentified». La segona entrada és de la mà del mateix Le Myésier.

⁷⁴ Per a aquest sistema d'anotació, vegeu els «Comentaris» a <http://www.ub.edu/llulldb/cat1.asp?EL>.

⁷⁵ Vegeu la taula de la Il·lustració 4.

forç i una imaginació excepcionals —gairebé com si el copista s'hagués proposat un repte—, un esquema com el de l'*ABissima* evidentment ha d'haver estat concebut d'entrada per poder cabre en una pàgina. La tercera raó és la presència de l'esquema de l'*ABior* en els manuscrits 2, 3, 9 i C, tots antiquíssims i relacionats amb el ja citat manuscrit venecià; en canvi, la formulació de la il·lustració 3 es troba en un sol manuscrit del s. xv, dedicat principalment a Arnau de Vilanova, en el qual l'*Introductorium* i l'*AB* han estat inserits en forma d'annex.⁷⁶

Proposam, doncs, identificar l'entrada del catàleg de Le Myérsier, 148, *Liber de parva Arte demonstrativa quae est una pagina magna*, amb l'esquema del f. 3^r del ms. V de l'*Ars demonstrativa*, de l'il·lustració 6; i, d'altra banda, l'entrada 155 *Ars brevissima in pagina una*, del mateix catàleg, amb l'esquema del ms. 3 de Munic, de l'il·lustració 3. Això implica considerar autèntiques, tal com volia Le Myérsier, aquelles dues entrades del seu catàleg, ja que són extractes d'obres conegudes de Llull.

2.5. Noves propostes per al catàleg d'obres

Com a conseqüència de les anàlisis dutes a terme anteriorment consideram que convé catalogar dins de la Llull DB dues noves obres de Ramon Llull, i modificar-hi la descripció de l'*Introductorium magnae Artis generalis* que figura entre les pseudolul·lianes incloent-hi un nou ítem, tal com s'indica a continuació.

Obres autèntiques (amb les propostes d'abreviatures entre claudàtors):

II.B.1a - *Liber de parva Arte demonstrativa quae est una pagina* [*ParvAD*] (*Electorium* 148) - És l'esquema de la Il·lustració 6.

III.77a - *Ars brevissima in pagina una* [*ABissima*] (*Electorium* 155) - És l'esquema de la Il·lustració 3.

Obres lul·lístiques:

Per a l'obra espúria ja catalogada, FD I.13 - *Introductorium magnae Artis generalis*, convé catalogar-ne les dues parts que, com hem vist, sovint es presenten separadament:

FD I.13a - *Ars brevior* [*ABior*]

FD I.13b - *Sensuale*

I finalment caldria enregistrar:

FD II.294 - *Liber parvum Propositionum et Lecturae Artis demonstrativae in una pagina* [*ParvPropLectAD*]⁷⁷ - És l'esquema de la il·lustració 5.

⁷⁶ Vegeu Perarnau (1986, 173-4).

⁷⁷ El títol és un invent nostre —potser massa alambinat— per descriure el contingut seguint els dos models proposats per Le Myérsier.

2.6. Apèndix I. Llistes de virtuts i vicis

Heus ací la taula de les diferents versions de les llistes de virtuts i vicis de l'*Introductorium*, repartides en quatre columnes i dotades d'abreviatures:

Q7 (de la Versió II)	Q7 (de la Versió I)	T9 (ternària)	A18
fides spes caritas justitia prudentia fortitudo temperantia	(idem)	justitia prudentia fortitudo temperantia fides spes caritas patientia pietas	fides gula spes luxuria caritas avaritia justitia accidia prudentia superbia fortitudo invidia temperantia ira patientia mendacium pietas inconstantia
avaritia gula luxuria superbia accidia invidia ira	superbia avaritia luxuria invidia gula ira accidia	avaritia gula luxuria superbia accidia invidia ira mendacium inconstantia	

Il·lustració 7. Virtuts i vicis segons les Versions I i II

La llista de Q7 de la Versió II té les set virtuts i els set vicis en l'ordre de la *Doctrina dels infants*,⁷⁸ que és bàsicament l'ordre de l'*ACIV*, però amb la seqüència dels tres primers vicis, *gula*, *luxuria*, *avaritia*, alterada.

T9 és la llista de les virtuts i els vicis en l'ordre normal de l'Art ternària, que amplia els dos septenaris amb dues parelles de conceptes per arribar als nou ítems estàndard del seu Alfabet.

La llista d'A18, que apareix als dos mss. 3 i 9, conté una llista que alterna les virtuts i els vicis amb tres anomalies. La primera és la pròpia alternança, que potser és el resultat de llegir els conceptes en l'ordre en què es troben al voltant de la Figura V desplegada al ms. 3 (vegeu la il·lustració 8 a continuació), que no presenta les línies interiors blaves i vermelles que distingeixen les virtuts dels vicis.⁷⁹ La segona anomalia és que s'ha triat una figura de l'etapa quaternària

⁷⁸ Llevat de la llista de la *Doctrina dels infants*, que comença amb les quatre virtuts cardinals (*justitia*, *prudentia*, *fortitudo*, *temperantia*) i segueix amb una numeració bastant erràtica. Vegeu Guarnerio (1908, 504 i 517-8).

⁷⁹ Però la mateixa figura al ms. 9 presenta les línies interiors.

II	Cat.	III/IV
<p>DIFFERENTIA CONCORDANTIA CONTRARIETATE</p> <p>Sensuale est illud ens quod sensibus percipitur vel potest percipi, scilicet videndo, audiendo, etc., sicut sunt celum, corpus hominis, animalia, plante, lapides, metalla, et ea que habent in se, et sic de aliis rebús similibus. Vel est id quod est de natura sensuali seu corporali.</p> <p>Intellectuale est illud ens quod est solum perceptibile per intellectum, voluntatem vel memoriam, non per imaginationem nec per sensus corporales, sicut sunt Deus, angelus, anima rationalis, virtutes et vitia, et scientie, sicut theologia, philosophia, jus et medicina, et 7 liberales artes, et ea que omnia illa habent in se similiter dicuntur (?) res intellectuales. Vel est id quod est de natura intellectuali.</p> <p>Quatuor cause Causa est principium primitivum quam ante causam nullum ens existere potest.</p> <p>Causa efficiens est est principium faciens aliquam rem.</p> <p>Causa formalis est principium essentiale de quo est substantia secundarie, sicut anima rationalis in homine. Vel forma est ens per quod actio maxime consistit, quoniam extra formam nulla actio existit potest.</p> <p>Causa materialis est principium essentiale de quo est substantia secundarie, sicut corpus in homine, et sic de aliis. Vel materia est ens proprie et maxime sub passione consistentis, cuius ratio est quoniam inter materiam et passionem nullum mèdium est impositum.</p> <p>Causa finalis est principium per quod res finaliter est facta.</p>	<p>DIFFERÈNCIA CONCORDANÇA CONTRARIETAT</p> <p>Sensual es aquella cosa que sent o és sentida per los sensys corporals, ço és a saber: veent, hoynt, odorant, etc., axí com són cel, home, leó, plantes, pedres e metalls, etc.; o és cosa que és de natura corporal axí com és bonesa del cel o de foch, etc.</p> <p>Intel·lectual és aquella cosa que és de natura spiritual o perceptible per l'enteniment, memòria e voluntat intel·lectualment, axí con són Déu, àngels, ànimes racionals, virtuts theologals e cardinals, e vicis, e sciències, ço és theologia, filosofia, dret, medicina, etc.</p> <p>Quatre principis substancials Causa és principi primitiu, car enans de la causa alguna cosa efectualment no pot estar, axí com creatura que no pot estar enans del creador e confessió enans del confessant.</p> <p>Efecte és aquella cosa que és en ésser causat per operació de la causa, axí com l'engenrat finit per l'engenrant finit.</p> <p>Causa eficient és aquella que produeix l'efecte, axí con Déu, creatura e àngel benigne, obediència angelical e lo confessant, confessió e lo trist, plors.</p> <p>Causa formal és aquella per la qual principalment la substància és en ésser, axí com home per ànima, e la pupila del hull per lo cercle, e lo nas per lo triangle, e la dent per [lo] quadrangle.</p> <p>Causa material és aquella per la qual la substància és secundàriament, axí com home per cors e lo coltell per ferre.</p> <p>Causa final és aquella per la qual la cosa finalment és feta, axí com per Déus totes creatures, e per hom ànima racional e cors, e per entendre, amar e remembrar Déus ànima e hom e àngel e enteniment, memòria e voluntat són creats.</p>	<p>Sensuale dicitur illud ens quod sentit vel potst sentiri per sensus, scilicet videndo, audiendo, etc., sicut lapides, arbor et quaelibet res corporea.</p> <p>Intellectual est illud ens quod de spirituali natura est, sicut Deus, angelus, anima rationalis, etc.</p> <p>Causa est principium per cuius operationem sequitur causatum, quod est eius effectus.</p> <p>Effectus dicitur illud causatum, quod deductum est in esse per operationem causae.</p> <p>Causa efficiens est illud agens quod efficit seu producit effectum, sicut Deus qui mundum creavit, etc.</p> <p>Causa materialis est illa ex qua res est secundarie, sicut corpus in homine, ferrum in cultello.</p> <p>Causa formalis est illa per quam res principaliter existit et per illam in suo esse conservatur, sicut anima rationalis in homine et vegetativa in arbore, etc.</p> <p>Causa finalis est illa propter quam principaliter fit seu effecta est, sicut Deus qui est causa finalis cuiuslibet creaturae, et habitare domus, etc.</p>

Il·lustració 9. Taula comparativa de la versió catalana del *Sensuale*

La primera observació és que a les Versions III/IV hi manquen les rúbriques amb els títols; la nostra mostra és presentada com una mera continuació de les definicions dels divuit principis de l'*AB*.

La segona és que la versió catalana segueix III/IV quan inclou la definició d'*Effecte/Effectus*, però segueix II en l'ordre de les definicions de «Causa formal» i «Causa material».

La tercera —i més important— són les diferències entre les altres parts dels textos. A les edicions de II, al principi d'aquest treball, i de III/IV a ROL XII, les variants textuais són poques i d'una importància menor, si no ínfima.⁸⁴ En canvi, les variants entre les tres versions de la il·lustració 9 són notables, sobretot entre II i Cat. Les primeres definicions, a Cat. i a III/IV, difereixen bastant fins a «Effecte»; a partir d'aquest punt les semblances són molt més clares quan es parla de les quatre causes. Crida l'atenció el tractament del darrer dels nou subjectes, la «Instrumentativa».⁸⁵ A més dels «desnivells de qualitat entre les diverses seccions de l'opuscle» que Lola Badia assenyala, el text apareix desmesuradament amplificat: a II i III/IV la «Instrumentativa» ocupa 6 i 12 línies respectivament, mentre que a la seva edició de la versió catalana n'ocupa 81!⁸⁶

Les virtuts i els vicis que segueixen són els de T9 de les altres versions, amb dues interpolacions que únicament es troben a la versió catalana: després de les primeres hi ha un paràgraf encapçalat per «Los contraris immediats de les virtuts», i després dels segons, un altre que comença per «Los contraris immediats dels vicis». Cap dels dos paràgrafs no es troba en aquest lloc en les altres fonts, sinó que corresponen a dues llistes que hi ha al principi de la Versió IV.⁸⁷

L'apartat següent, «Diffinicions de les ciències», ofereix un text enormement expandit (364 línies, o 12 pàgines senceres de l'edició de Badia), que ofereix coses tan poc lul·lianes (i que no es troben en altres fonts d'aquest apartat) com exemples pràctics dels principis de l'aritmètica, una descripció

⁸⁴ A més, cal tenir en compte que les variants més significatives de la Versió II en realitat corresponen a la Versió I (són les de les fonts 2, 3 i 9).

⁸⁵ Badia (1983, 38-39).

⁸⁶ Ampliacions que, segons Badia, «arriben a plantejaments que ratllen el grotesc, i aquesta barroeria afecta en general tota la part dels nou subjectes, especialment la *Vegetativa* i l'*Elementativa*: l'exposició és obscura i els errors i les confusions ofusquen la comprensió». A les pp. 41-47 l'autora apunta altres innovacions de la versió catalana.

⁸⁷ O, com puntualitza Badia 1983, 100, «els contraris de les virtuts coincideixen gairebé exactament amb els de» la nostra Versió IV, mentre que «els contraris dels vicis no coincideixen amb els *Opposita vitiorum*» d'aquesta font.

de l'ús de les xifres àrábiques, una lectura anagògica, al·legòrica i tropològica de l'harmonia musical, i una aplicació política de l'art moral mostrant la superioritat de l'emperador i dels burgesos sobre el papa.⁸⁸

El text català inclou el darrer apartat catequètic, com a la Versió II, un apartat que manca a les III/IV.⁸⁹ L'única variant que val la pena consignar, és l'absència de les noves (i misterioses) llistes de virtuts i vicis.⁹⁰

Crec que això és suficient per il·lustrar la naturalesa inclassificable de la versió catalana. Sobre una base que hibrida les versions II i III/IV —amb una certa preferència per la segona—, introdueix tot un repertori d'afegits i de modificacions. Sembla la feina d'un traductor que volgués adaptar el text per a lectors laics, modificant les explicacions i introduint exemples. Aquest *modus operandi* concorda amb un tret fonamental de les versions llatines, que, com s'ha vist, són textos pedagògics i modificables segons les circumstàncies. Però l'adaptador català va molt més enllà per la tria aleatòria de les fonts i per l'ús extravagant que en fa, que oscil·la entre una còpia bastant fidel a una reescriptura enormement expandida.

3. La *Lectura super artificium Artis generalis* de Joan Bolons

Marta Romano va dur a terme un estudi detallat de la *Lectura super artificium Artis generalis* de Joan Bolons i d'onze obres més que li fan de coixí contextual en el marc del lul·lisme de l'Itàlia septentrional del s. xv.⁹¹ L'autora designa les primeres set d'aquestes onze obres, amb les etiquetes d'*Ars generalis (I) ... Ars generalis (VII)*, mentre que a les quatre romanents els respecta els títols que tenen als manuscrits: *Artificium Artis generalis*, *Brevis et utilis declaratio Artis generalis*, *Modus legendi Artem generalem* i *Utilis declaratio Artis generalis*. Dels trenta-un manuscrits que estudia Romano, quinze han estat objecte d'atenció en el present article; com que les dues investigacions en gran part se solapen, en la taula següent donem la llista dels manuscrits implicats en tres columnes on s'indiquen, a la primera, el número i les pàgines del treball de Romano, a la segona el número que donem als manuscrits al nostre estudi (vegeu la taula de la il·lustració 1) i, a la tercera, els títols que els assigna Romano.

⁸⁸ Vegeu Badia (1983, 42-43).

⁸⁹ Vegeu el paràgraf que segueix la crida de l'anterior nota 78.

⁹⁰ Misterioses perquè contradiuen les de T9; vegeu el passatge referenciat a l'anterior n. 69.

⁹¹ Romano (2007). L'article ha estat buidat a la Llull DB, on se'n poden recuperar els detalls concrets: <http://www.ub.edu/llulldb/bo.asp?bo=Bolons%2E1>.

Romano	nostres núms.	Títol
9 (p. 74, 88)	15	Bolons: <i>Lectura</i>
10 (pp. 74, 88, 102)	10	Bolons: <i>Lectura</i>
11 (pp. 89-90)	Sup. 1	Bolons: <i>Lectura</i>
14 (p. 95)	20	<i>Ars generalis (II)</i>
17 (p. 98)	11	<i>Ars generalis (IV)</i>
19 (p. 101)	6	<i>Ars generalis (VI)</i>
21 (p. 103)	24	<i>Ars generalis (VII)</i>
22 (p. 103)	1	<i>Ars generalis (VII)</i>
23 (p. 103)	4	<i>Ars generalis (VII)</i>
24 (p. 104)	30	<i>Ars generalis (VII)</i>
25 (p. 105)	8	<i>Ars generalis (VII)</i>
26 (p. 105)	23	<i>Ars generalis (VII)</i>
27 (p. 105)	5	<i>Ars generalis (VII)</i>
29 (p. 107)	29	<i>Artificium AG</i>

Il·lustració 10. Equivalències Romano (2007) / present article

Resulta que l'*Ars generalis (VII)* de la tercera columna d'aquesta taula és el nostre *Introductorium*, cosa que Romano sembla intruir, a pesar d'haver-li donat un títol diferent. Segons aquesta estudiosa els punts de contacte entre l'*Ars generalis (VII)* i la *Lectura* de Bolons són només tres.⁹² El primer són les tres parts de l'*Ars brevior* incrustades en el text de la *Lectura* al ms. S, folis 2v - *De alphabeto*, 3r - *De diffinitionibus*, i 8r - *De questionibus sive regulis*.⁹³ Diem «incrustades» perquè mantenen les seves formes originals, com, per exemple, la primera part de l'*Ars brevior*, que presenta quatre columnes idèntiques; aquest detall pot induir a creure que el copista de la *Lectura* de Bolons ho ha manllevat literalment d'una altra font per tal d'enriquir el seu text.⁹⁴ Romano també remarca que al nostre ms. 10, tot l'*Introductorium* precedeix la *Lectura*, com si fos una introducció a aquesta obra. El tercer punt de contacte va en sentit contrari, perquè és una citació de la *Lectura* dins de l'*Introductorium*, i es troba dins

⁹² Ibid., p. 102.

⁹³ S'identifica el ms. S a les referències del final d'aquest article.

⁹⁴ Perquè Bolons no enumera tots els components de l'Alfabet; vegeu la n. 133 més avall. Cal aclarir que els tres afegits només són de l'*Ars brevior*; la segona part de l'*Introductorium*, el *Sensuale*, no interessava a Bolons, que comenta estrictament els mecanismes de l'Art.

de les Cent formes de la Versió IV — renaixentista—, del *Liber de universalibus*. La forma núm. 97 d'aquest llistat comença: «*Ars generalis est quoddam divinum donum, ut sit intellectui humano general instrumentum [...]*»; la frase correspon a l'incipit de la *Lectura* (o d'una de les seves parts).⁹⁵

El contrast entre la *Lectura* i l'*Introductorium*, emperò, va molt més enllà. Per apreciar la diferència entre les dues obres i entendre la importància del paper singular de la *Lectura* en la història del lul·lisme, cal examinar un manuscrit concret, que sembla ser el seu testimoni fundacional. Es tracta del manuscrit M, Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10551, que presenta un format molt revelador i que no sabem si va ser respectat en les còpies següents.⁹⁶ La transcripció parcial del ms. M que segueix n'imita el format per tal de mostrar com s'hi diferencien el *lemma*, que editem en negreta, del comentari. També s'hi inclouen les marques de paràgraf (¶), que el presenten com un text fet de fragments i basat en divisions i subdivisions. Les variacions i versions subsequents es poden recuperar a l'article de Romano. Començarem pel cos de l'obra al foli 4^r, després d'un llarg pròleg.⁹⁷

¶ Incipit utilis declaratio artis generalis

Ars generalis est quoddam donum divinum ut fit intellectui humano generale instrumentum ad cognoscendum veritates entium in quibus intellectus quiescat et ab opinionibus [et] erroribus per verum intelligere sit remotus.

Ars generalis dividitur in dues partes, scilicet in theoreticam et in practicam. Theorica est dúplex: alia positiva, alia especulativa. ¶ Theorica positiva est cognitiva que habetur de principiis et questionibus sive regulis et figuris et de modo procedendi per artem. ¶ Theorica speculativa est cognitio sive demonstratio que habetur de principiis et questionibus speculative, aut de modo discurrendi sive procedendi secundum modum artis transcendentem. ¶ Ipsa theorica continet in se quinque partes tam positive quam speculative. ¶ Prima est de alphabeto. ¶⁹⁸ 2ª est de diffinitionibus. ¶ 3ª est de questionibus. ¶ 4ª est de figuris. ¶ 5ª est

⁹⁵ Vegeu Romano (2007, p. 75, i p. 76) per al lloc de la citació. La Forma 97 es troba a ROL XII, 165. Precisem «(o d'una part d'ella)» perquè la variabilitat de la tradició textual lul·lística fa difícil determinar si es tracta d'obres independents o imbricades l'una amb l'altra.

⁹⁶ Dels tretze manuscrits registrats per Romano (2007, 81-91), només quatre tenen el text de la *Lectura* consultable al repositori electrònic del Raimundus-Lullus-Institut de la Universitat de Freiburg; d'aquests, no n'hi ha cap que segueixi el format de M.

⁹⁷ El pròleg és transcrit a Romano (2007 110-114). Ibid. 75-77 es pot llegir part del text que oferim en la present transcripció imitativa del format original.

⁹⁸ Manca el ¶.

de tabula. ¶ Set practica est usus seu [4^v] exerc[it]ium secundum theoreticam prius habitam. Et ipsa practica est sextuples, scilicet mistionativa, questionativa, argumentativa. Et ista scilicet argumentativa haver 4^{or} partes, videlicet silogisticam, entimematicam, exemplativam et inductivam. Quarta⁹⁹ est demonstrativam, et ista habet tres partes. ¶ Prima pars est per quid, id est per causas, et fundatur in majoritatem. ¶ 2^a est per quia aut per effectum, et fundatur in minoritate. ¶ 3^a est per equiparantiam, et fundatur in equalitate. Et quelibet istarum partium habet 3^s vias sive modos procedendi ut videbitur in practica. ¶ 5^a pars¹⁰⁰ est per conveniens et inconveniens, et ista est potissima, quia intellectus humanus inveniet multum clarissime et immediate veritates rerum. ¶ 6^a pars est ut totum universale tam theorice quam practice intellectus humanus sciat applicare ad suam particulare secundum suum modum. ¶ Sequitur prima pars theorice huius artis qui est de alphabeto.

Sciendum quod alphabetum est plurimum et diversorum huius artis terminorum in unum collectio. Cuiusquevis littera varia sub diversis rationibus uno suo nomine representat. ¶ Alphabetum dividitur in duas partes. ¶ Prima est de litteris. ¶ 2^a est de significatis. De litteris es ista, scilicet .b.c.d. usque .k. inclusive. ¶ De significatis es ista, scilicet bonitas, magnitudo usque ad cum quo inclusive, ut patet in alphabeto.

L'obra continua amb un text semblant a l'anterior en estil i llargària i acaba explicant:

Et istud est valde necessarium ad sciendum in manu ut sit bene habitatus.

A partir d'aquest moment comença la primera part realment substancial:

¶ Sequitur prima pars theorice huius artis que est de diffinitionibus, et primo sciendum est:

Quid est diffinitio. Diffinitio est propria et expressa manifestatio essentie proprietatum diffinitum. Et ista pars dividitur in decem et octo partes, prout sunt decem et octo diffinitiones. ¶ Set primo est dicendum est de prima diffinitione, que est de bonitate. Quelibet autem diffinitio est declaranda tribus modis. Primo modo [5^v] secundum litteris, 2° modo altiando litteras, et 3° modo speculative. Set primo dicendum est de primo modo, et hoc sic ut sequitur. ¶ Declaratio bonitatis:

⁹⁹ És a dir, després de les tres de *mistonativa*, *questionativa*, *argumentativa*.

¹⁰⁰ És a dir, després de la quarta de la nota anterior.

Bonitas est diffinitum: est ens ratione cuius bonum agit bonum est sua diffinitio. Et sic bonum est esse et malum est non esse est illatio diffinitionis. ¶ Bonitas ratione sui est bona, et per se habet naturam bonificandi. Et es ens ratione cuius intelliguntur sue proprietates, scilicet bonificatum que est proprietas activa, bonificabile est proprietas passiva, bonificare est proprietas actualis, ratione quarum proprietatum bonum est bonum et agit bonum. Sequetur illatio: bonum est bonitatis esse ex eo quare omne ens est bonum, et malus est bonitatis non esse ex eo quare nullum ens est esset bonum. ¶ Sequitur secundus modus declarationis altiando litteras ut sic:

Bonitas est, et ideo cum dividitur est, demonstratur esse primum bonum bonitatis, et bonum inquantum bonum est ipsa bonitas. ¶ Sequitur est¹⁰¹ ens quare ipsa bonitas non est non ens; ymo est¹⁰² sicut entitas est bona ratione bonitatis, ut omne ens sit bonum, et omne bonum sit ens. ¶ Sequitur ratione cuius demonstrative eius proprietates, scilicet bonificativum existents proprietates simples formalis activa bonitatis [...]

Al final de l'obra apareix aquest colofó, històricament important:

¶ Finita fuit hac (sic) lectura .1433. veneciis die Iune .28. mensis septembris per venerabilem magistrum Iohannem Bolons in domo domini Fantini Dandoli.¹⁰³

L'estil classificatori i entretallat de la *Lectura* de Bolons respon a un model textual concret: el de la *lectio* universitària. *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy* descriu amb detall com es desenvolupava el discurs pedagògic del professor —*lecture* en anglès, lliçó en català. L'operació consistia en (a) la lectura d'un *lemma* (o només un fragment del tal *lemma* si era un text conegut, com ara un passatge bíblic, seguit aleshores d'un «etc.»); (b) una explicació de la *divisio textus*, que es fragmentava en parts successivament més petites; i (c) l'exposició de cada una de les parts, que, depenent de les

¹⁰¹ Interlineat.

¹⁰² Interlineat.

¹⁰³ Ms, M, f. 102^v; Romano (2007, 79). La *domus* pot ser un dels tres *palazzi* de la família Dandolo, dos en el Gran Canal, i el tercer a la Riva degli Schiavoni, que avui dia és l'Hotel Danieli. La data marca un punt d'inflexió en la vida de Fantino Dandolo. Fins llavors havia tingut una carrera brillant, primer universitària (va aconseguir la càtedra de dret civil de la Universitat de Pàdua a l'edat de vint-i-dos anys), i després política (encàrrecs diplomàtics importants de la república veneciana i de l'Església, arran dels quals va arribar a ser podestà de Pàdua, on es va esforçar a restaurar l'antic esplendor de la Universitat). Però l'any 1433 va patir un contratemps important: va fracassar en el seu intent de fer tornar Bolonya al redol de l'Església, i es va retirar a Venècia per dedicar-se als estudis teològics i espirituals. (Gullino 1986).

dificultats, podia adquirir més o menys extensió.¹⁰⁴ Hem transcrit més amunt tot el paràgraf que comença «*Ars generalis divitur [...]*» i l'inici del següent per tal de mostrar fins a quin punt ens trobam davant d'un text que compleix al peu de la lletra aquesta descripció.

Una altra característica de la *Lectura* de Bolons és que es cenyeix estrictament a explicar com operen les peces de l'Art per fer-la funcionar i sense introduir cap element estrany.¹⁰⁵ Tampoc no mostra cap intent d'explicitar les peculiaritats o dificultats de l'Art, que és una tàctica freqüent entre comentaristes lul·lístics, per evitar de presentar el seu autor com una figura extravagant. Als fragments transcrits, per exemple, hom presenta les tres demostracions —*per quid, per quia i per equiparantiam*—,¹⁰⁶ i els correlatius sense comentar-ne la singulariat. El text de Bolons no vol ser ni una paràfrasi ni una reorganització de l'*AB*, com és l'*Ars infusa* o la nostra *Ars brevior*.¹⁰⁷ Es podria arribar a concloure que no és un text per ser llegit, sinó un canemàs construït per a l'ensenyança oral, tal vegada per acompanyar l'estudi d'una obra com l'*AB* (o potser l'*AGU*).¹⁰⁸

Finalment cal comentar la frase que inicia el cos de l'obra: «*Ars generalis est quodam donum divinum*».¹⁰⁹ En una obra com aquesta, dirigida a un públic acadèmic del s. xv, aquesta afirmació havia de servir per justificar les seves diferències amb els procediments habituals de l'escolasticisme. Aquesta declaració programàtica es fa exactament en els mateixos termes en què s'expressa el beat: el do diví s'aplica a l'Art, no a Llull mateix, que es limita a ser-ne el transmissor i difusor. A la *Praefatio* de l'obra, Bolons cita la seva font, «*secundum suum modum, ut patet in libro De Vita sua*», i ho explica per la primera de les quatre causes, l'eficient, que es divideix en «*inmediata et mediata*». Aclareix que la causa «*inmediata est Deus noster Ihesus Christus*» i la «*mediata est huius operis magister Raymundus Lulli*», que un parell de paràgrafs més endavant és qualificat com «*pure passivus respectu doni quod habuit a domino nostro Ihesu Christo*».¹¹⁰

¹⁰⁴ Kenny i Pinborg (1982, 20). Vegeu les observacions en aquest mateix sentit a Romano (2007, 87).

¹⁰⁵ Com, per exemple, les definicions del *Sensuale*.

¹⁰⁶ Hi afegeix un mecanisme fonamental de les demostracions lul·lianes: qualsevol d'aquests tres mètodes es podria regir «*per conveniens et inconveniens*», que funcionaven en base als dos conceptes de la Figura T, «concordància» i «contrarietat», mecanismes totalment estranys a la lògica estàndard de l'escolasticisme.

¹⁰⁷ Per a l'*Ars infusa*, vegeu ROL XVIII, 195-222.

¹⁰⁸ És significatiu en aquest sentit que, quan parla de l'Alfabet i dels principis de la Primara Figura, es refereixi abreviadament als seus components: «*b.c.d. usque .k. inclusive*» i «*bonitas, magnitudo usque ad cum quo inclusive*», a les quals afegeix «*ut patet*», suposant que l'estudiant té a mà l'original.

¹⁰⁹ És en aquest sentit que cal entendre el títol d'*Ars infusa*.

¹¹⁰ Ms. M, f. 2^{rv}, Romano (2007, 112).

Quin era el públic potencial de Joan Bolons? El teixit d'àmbits escolàstics del seu entorn apunta a dues ciutats: Pàdua, amb la seva potent universitat —superada només en importància per la de París—, on el bisbe Fantino Dandolo havia introduït el seu entusiasme lul·lià,¹¹¹ i Barcelona, amb la seva Escola Lul·liana fundada per Alfons el Magnànim, tot just vuit anys abans de la primera redacció de la *Lectura*.¹¹² Pensam que l'obra es podria interpretar tant com un intent d'homologació del lul·lisme per als universitaris de Pàdua, com una contribució a la formació acadèmica dels estudiants de Barcelona.

Salta a la vista el contrast entre la voluntat de projecció acadèmica de la *Lectura* i la modèstia de l'*Introductorium*, amb les seves simples llistes de l'*Ars brevior* (comprimibles *in pagina una*), amb les definicions inventades del *Sensuale* (d'una eficàcia més que discutible), i fins i tot amb un breu repàs del catecisme. El mateix es podria dir d'altres textos dels primers segles del lul·lisme, com les col·leccions de definicions, les versions més o menys lliures o abreviades de l'*AB*,¹¹³ i altres productes de factura humil.

La *Lectura* de Joan Bolons també es diferencia d'obres contemporànies de contingut filosòfic o teològic més consistent, com per exemple les de Pere Daguí, Jaume Janer o Arnau Descós, que són interpretacions del pensament lul·lià (sovint en clau escotista), o aplicacions de l'Art a altres temes com la gramàtica (Joan Ros) o la formulació d'una notació lingüística alternativa (Joan Llobet).¹¹⁴ La *Lectura* de Joan Bolons és l'únic opuscle pedagògic del lul·lisme medieval redactat d'acord amb el format d'un manual escolàstic i això fa que sigui una obra bastant singular en la immensa producció lul·lística dels dos segles posteriors a la mort del beat.

4. Conclusió

L'estudi dels testimonis manuscrits i impresos de l'*Introductorium magnae Artis generalis* i de la *Lectura super artificium Artis generalis* ha produït dos tipus d'aportacions al coneixement del llegat de Ramon Llull: les unes són de caràcter metodològic i les altres són propostes d'esmena aplicables a la Llull DB.

L'*Introductorium* i la *Lectura* són obretes de text mòbil, pensades per facilitar l'aprenentatge del sistema lul·lià. No coneixem els ambients concrets

¹¹¹ La relació entre Venècia i Pàdua era la d'una capital amb el seu barri universitari; fins i tot s'ha descrit la segona com *la rive gauche* de la primera.

¹¹² Segons Carreras y Artau (1939-1943, II, 61-2), la Schola de Barcelona va rebre el seu privilegi real el 1425, i, segons Romano (2007, 79-80), la primera redacció de la *Lectura* data de 1433, i la segona de 1435.

¹¹³ Com, per exemple, l'*Ars infusa* citada a la n. 132 més amunt.

¹¹⁴ Vegeu Ca II, 68 s

on aquests materials pedagògics van ser concebuts i no és fàcil establir el perfil del destinatari; hi ha opuscles d'ambició molt modesta al costat d'un producte com la *Lectura*, que es presenta en format de manual escolàstic. El grau d'autenticitat dels materials lul·lians que fan servir les obres d'ajuda pedagògica estudiades s'ha de valorar d'acord amb els estrats de composició deduïbles de la confrontació de les variants dels testimonis. Aquesta operació imprescindible de crítica textual només es pot dur a terme tenint present la cronologia i la tipologia de les fonts i amb atenció a la composició inestable dels opuscles i als formats textuais que presenten. Els materials autèntics i els afegits per deixebles als llarg dels segles canvien de lloc, de títol i de configuració.

Ens han arribat una cinquantena de testimonis de l'*Introductorium*, alguns dels quals se solapen amb els que reporten la *Lectura* —que excepcionalment ha conservat el nom del compilador, Joan Bolons. Aquests materials imposen una tàctica específica en l'edició de textos que prioritza l'estructura compositiua i dona molta importància a l'agrupació per famílies. L'edició d'un text sotmès a una mobilitat tan extrema com la de les quatre versions de l'*Introductorium* recollides a la taula de la il·lustració 1 forneix un patró metodològic que obliga a reformular *ad hoc* la qualitat de les variants a tenir en compte en la constitució del text de referència. La conseqüència immediata d'aquesta manera de procedir és que la distinció entre les obres lul·lianes autèntiques i les espúries no és que entri en crisi, sinó que s'ha de replantejar d'acord amb una anàlisi més afinada de la tradició textual dels testimonis: hi ha variants de l'*Introductorium* que «semblen» tan autèntiques que han acabat formant part del corpus lul·lià estàndard de la ROL.

Aquestes aportacions de caire més aviat teòric fonamenten les dues conclusions pròpiament dites d'aquest treball que són al punts 2.4, «Identificació de dues obres del catàleg de l'*Electorium*», i 2.5, «Noves propostes per al catàleg d'obres». L'estudi dels avatars de la transmissió i de la composició variable de l'*Introductorium magnae Artis generalis* i de la *Lectura super artificium Artis generalis* ha permès, doncs, de fer propostes per a la millora dels catàlegs d'obres lul·lianes i pseudolul·lianes i de penetrar en les múltiples funcions didàctiques d'esquemes originals de l'Art, que van ser apreciats per successives lleves de mestres de lul·lisme al llarg dels segles.

5. Referències

5.1. Obres lul·lianes citades breuadament

AB = Ars brevis

ACIV = Ars compendiosa inveniendi veritatem

AD = Ars demonstrativa

AGU = Ars generalis ultima

TG = Tabula generalis

5.2. Manuscrits citats a part dels de taula de la il·lustració 1

B = Bergamo, Civico Biblioteca Angelo Mai, MA 365 (s. XIV)

C = Camaldoli, Biblioteca del Monasterio, 74 (s. XV)

K = Bernkastel-Kues, St. Nikolaus Hospital, 83 (s. XIV inici)¹¹⁵

L = Lucca, Biblioteca Statale, 2641 (s. XIV)

M = Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10551 (1433)

P = París, Bibliothèque Nationale, lat. 16113 (s. XIII)

S = San Candido, Biblioteca della Collegiata, VIII.B.9 (s. XV/XVI)

V = Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. VI 200 (s. XIII)

¹¹⁵ Aquesta és la data dels primers dos folis que despleguen les figures de l'*AD*, aliens a la resta del manuscrit, que és del s. XV.

5.3. Bibliografia

- Badia (1983) = Lola Badia, *El «Libre de definicions», opuscle didàctic lul·lià del segle XV* «Biblioteca Humanitas de Textos Inéditos» 2 (Barcelona: Ed. Humanitas), pp. 59-93.
- Bonner (1990) = Anthony Bonner, ressenya de Perarnau 1985 a *SL* 30, pp. 97-98.
- Bonner (2012) = Anthony Bonner, *L'Art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús*, Helena Lamuela (trad.) (Barcelona - Palma: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears), Col·lecció Blaquerna 9.
- Bonner i Soler (2007) = Anthony Bonner i Albert Soler, «La mise en texte de la primera versió de l'Art: noves formes per a nous continguts», *SL* 47 (2007), pp. 29-50.
- Guarnerio (1908) = P.E. Guarnerio, «Contributo agli studi lulliani: De la Doctrina dels infans, Cod. Ambr. O.87 sup.», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), pp. 497-519.
- Gullino (1986) = Giuseppe Gullino, «Dandolo, Fantino», *Treccani: Dizionario Biografico degli Italiani* (Volume 32). Consultable a Internet.
- Kenny i Pinborg (1982) = Anthony Kenny i Jan Pinborg, «Medieval philosophical literatura», *The Cambridge History of Later Medieval Philodophy* (Cambridge, Cambridge University Press), pp. 11-42.
- Llull (2005) = Ramon Llull, *Doctrina pueril*, Joan Santanach i Suñol (ed.) (Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull) Nova Edició de les Obres de Ramon Llull VII.
- Perarnau (1985) = Ressenya de Badia 1983, *ATCA* 4, 1985, pp. 465-467.
- Perarnau (1982) = Josep Perarnau i Espelt, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Barcelona: Facultat de Teologia, 1982) *Studia, Textus, Subsidia* III.
- Perarnau (1986) = Josep Perarnau i Espelt, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. II. Volums de textos llatins* (Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya) *Studia, Textus, Subsidia* IV.
- Perarnau (1988) = Josep Perarnau i Espelt, «Entorn d'un paràgraf del *Llibre de definicions* lul·lianes», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* 2 (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans), pp. 197-199.
- Perarnau (1991) = Josep Perarnau, «Entorn d'una afirmació d'A. Bonner relativa al ms. de Milà, Ambrosiana, O 87 Sup.», *EL* 31, pp. 67-72.¹¹⁶

¹¹⁶ Les referències a Perarnau venen de la fitxa de l'*Ars brevissima in pagina una*: <http://orbita.bib.ub.edu/llull/bo.asp?bo=FD+II.25>.

- Romano (2007) = Marta M.M. Romano, «Il primo lulismo in Italia: tradizione manoscritta e contesto della *Lectura* de Joan Bolons», *SL* 47, pp. 71-115.
- Rubió i Balaguer (1985) = Jordi Rubió i Balaguer, *Ramon Llull i el lul·lisme*, presentació Lola Badia (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat), Obres de Jordi Rubió i Balaguer II.